

МЕШОВИТА ГРАЂА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА Књ. XLI

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XLI

Editorial board

Mikhail Belov (Russia), Dejan Bulić, Gordana Garić Petrović, Miloš Ivanović, Andrea Carteny (Italy), Ludmila Kuzmicheva (Russia), Radomir J. Popović, Biljana Stojić, Liliana Simeonova (Bulgaria), Uroš Tatić, Gabriella Schubert (Germany)

Editor-in-chief

Radomir J. Popović

Belgrade
2020

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XLI

Редакциони одбор

Михаил Белов (Русија), Дејан Булић, Гордана Гарић Петровић, Милош
Ивановић, Андреа Картени (Италија), Људмила Кузмичева (Русија),
Радомир Ј. Поповић, Биљана Стојић, Лилиана Симеонова (Бугарска),
Урош Татић, Габриела Шуберт (Немачка)

Одговорни уредник

Радомир Ј. Поповић

Београд
2020

Овај број *Мешовите грађе – Miscellanea*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

Александар Крстић, Невен Исаиловић ПОВЕЉА ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА ЗА ЦЕХ КРОЈАЧА У НАЂБАЊИ	7
Драгана Амедоски, Дејан Булић УЗГАЈАЊЕ СИТНЕ СТОКЕ У КАДИЛУКУ УЖИЦЕ 1596. ГОДИНЕ	31
Ненад Нинковић ТЕФТЕР ЦРКВЕНИХ РАЧУНА СРЕМСКЕ ЕПАРХИЈЕ 1753–1754. ГОДИНЕ	53
Недељко В. Радосављевић, Мирјана Маринковић ЖАЛБА ХЕРЦЕГОВАЧКО-ЗАХУМСКОГ МИТРОПОЛИТА АНАНИЈА ПРОТИВ БОСАНСКОГ ВАЛИЈЕ 1791.	87
Владимир Јовановић НАЧЕЛО О РАТОВАЊУ СА ГВЕРИЛАМА	107
Урош Шешум ПОДРИМА, ИЗ СПИСА ПРОТЕ МИЛОША ВЕЛИМИРОВИЋА	127
Биљана Стојић ДИПЛОМАТСКИ КОНТАКТИ СРБИЈЕ/ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПОРТУГАЛИЈЕ (1882–1924)	157
Јована Блажић Пејић ИЗ ИСТОРИЈЕ СРПСКО-РУСКИХ ВЕЗА: МОСКОВСКО ПОПЕЧИТЕЉСТВО ЗА ШКОЛОВАЊЕ СЛОВЕНА (1889–1892)	171

Мирослав Јовановић КРАЉ МИЛАН И КЊАЗ НИКОЛА КАО КАНДИДАТИ ЗА ЧЛАНОВЕ СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ 1892. ГОДИНЕ	193
Кристијан Аксбо Нилсен МАЈСКИ ПРЕВРАТ 1903. У СЕЋАЊИМА ДАНСКОГ НОВИНАРА ФРАНЦА ФОН ЈЕСЕНА	205
Ана Столић ЗАОСТАВШТИНА КРАЉИЦЕ ДРАГЕ ОБРЕНОВИЋ	235
Радован Субић КАЗИВАЊЕ ВИЛКА ШЕФЕРОВА	251
Биљана Вучетић ИЗВЕШТАЈ ЧЛАНОВА САНИТАРНЕ КОМИСИЈЕ АМЕРИЧКОГ ЦРВЕНОГ КРСТА О СТАЊУ У СРБИЈИ И МАКЕДОНИЈИ У ДЕЦЕМБРУ 1915. ГОДИНЕ	265
Божица Б. Младеновић ПЕСМА ЧЕТНИЧКОГ ВОЈВОДЕ КОСТЕ ВОЈИНОВИЋА КОСОВЦА	283
Гордана Гарић Петровић РАД СРПСКОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА У ИЗБЕГЛИШТВУ (26. децембар 1916/8. јануар 1917 – 1/14. фебруар 1918)	299
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	345
INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	348

Урош ШЕШУМ
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

ПОДРИМА, ИЗ СПИСА ПРОТЕ МИЛОША ВЕЛИМИРОВИЋА

Апстракт: Живот српског становништва Старе Србије у другој половини 19. века био је обележен притиском њихових суседа Албанаца. И у Подримљу, метохijsкој микрообласти, албанска насртљивост је такође обележила епоху. Насиља Албанаца за последицу су имала мењање етничке и верске слике бројних насеља на штету православних Срба. Исељавање Срба повлачило је и урушавање или уништавање православних храмова и других материјалних трагова српске средњовековне државности. Текст Милоша Велимировића настао је на основу његових сећања на боравак у Подримљу шездесетих година 19. века, када је био ђак манастира Дечана. Он садржи податке о насељима, ономастици, етничком распореду, црквама, манастирима и њиховим остацима, те о обичајима и начину живота подримских Срба. Будући да је сачувано врло мало наративних извора о прошлости подримских Срба пре последње четвртине 19. века, овај извор представља драгоцену сведочанство за локалну историју, али и за историју Старе Србије.

Кључне речи: Стара Србија, Подрима, Манастир Високи Дечани, Ораховац, Велика Хоча.

Abstract: The Serbian population in Old Serbia in the second half of the 19th century lived under the pressure of their Albanian neighbours. The Albanian aggression in Podrimlje, a micro-region of Metohija, also marked the epoch. The consequence of the Albanians' violence was a change in the ethnic and religious image of numerous settlements to the detriment of Orthodox Serbs. The emigration of Serbs also implied the collapse or destruction of Orthodox churches and other material traces of Serbian medieval statehood. The text of Miloš Velimirović is based on his memories of his stay in Podrimlje in the 1860s, when he studied at the Dečani monastery. It contains information on settlements, onomastics, ethnic distribution, churches, monasteries, and their remains, as well as the customs and lifestyle of the Podrimlje Serbs. Given that very few narrative sources have been preserved about the past of the Podrimlje Serbs before the last quarter of the 19th century, this source is a valuable testimony to local history, as well as the history of Old Serbia as a whole.

Keywords: Old Serbia, Podrima, Visoki Dečani monastery, Oraovac, Velika Hoča.

* sesumiii@hotmail.com

Милош Велимировић био је међу првим националним радницима, учитељима, који су понети родољубљем одлучили да се отисну у Стару Србију и Македонију крајем шездесетих и почетком седамдесетих година 19. века, те да тамо поред просвете шире и српску националну свест и припреме тамошње Србе за будуће ослобођење и уједињење с Кнежевином Србијом.

Рођен је 1848. године у селу Краљу код Андријевице, у племену Васојевића. Описменио се у родном селу, а образовање је стицао и у школама манастирског типа у родном месту, Манастиру Ђурђеви ступови, Високим Дечанима и у српској основној школи у Пећи. Београдску богословију завршио је 1870. године као државни благодетељанац.¹

По завршеној Богословији одлази у Пећ, где се црквено-школској општини понудио за учитеља, међутим, пошто га је општина због свог сиромаштва одбила, одлази накратко на рад у школу на Чево, а затим у Скадар.² Скадарска српска црквено-школска општина добијала је новчану помоћ од руског скадарског конзулата још од 1859. за издржавање школе, те је Велимировић у другој половини 1870. постао учитељ скадарске српске школе. У Скадру је остао до 1872. године, када је Русија ускратила помоћ општини која услед тога није имала новца да плаћа учитеља. Изгубивши службу, Велимировић је отишао у Београд где је од митрополита Михаила и министра иностраних дела Јована Ристића тражио стипендију за даље школовање. Ристић га је одбио, препоручивши му да нађе слободну школу у српским областима у Османском

¹ *Пастир, лист за науку и књижевност духовног садржаја*, 19–3 (1870) 312; Т. Урошевић, *На својој бразди, светле слике свеишеничке из Епархије нишке од 1879–1929. г.*, књ. 2, Ниш 1933, 107–108; В. Војводић, *Из књижевне историје и просвете*, Кикинда 1989, 93, 145; *Тајна мисија пиротског прота Милоша Велимировића по европској Турској 1909. године*, прир. И. Николић, Гласник Одјелења друштвених наука ЦАНУ 9 (1995) 132; В. Николић, *Велимировић Милош*, Српски биографски речник 2, В–Г, Нови Сад 2006, 118–119; Г. Антић, *Велимировићи, (књижевна баштина)*, Андријевица–Земун 1996, 21–24; М. Вулевић, *Незнано гробље прота М. Велимировића*, Стварање, лист за књижевност и уметност 47 (1992) 463; Архив Србије (= АС), Министарство просвете – Просветно одељење (= МПс-П), 1870, фасцикла (= Ф.) 5, ред (= Р.) 826, ректор Београдске богословије Н. Поповић, министру просвете и црквених дела Д. Матићу, но. 93, 26. 6/8. 7. 1870; М. Велимировић, митрополиту српском Михаилу, 26. 6/8. 7. 1870; АС, МПс-П, 1876, Ф. 5, Р. 54, М. Велимировић, министру просвете и црквених дела С. Новаковићу, 26. 6/8. 7. 1875; АС, МПс-П, 1877, Ф. 7, Р. 36, Алексиначко окружно начелство, министру просвете и црквених дела А. Васиљевићу, бр. 3213, 28. 6/10. 7. 1877.

² *Протокол писама Општине Пећке 1870–1880*, прир. Ј. Пејин, М. Петровић, Приштина–Београд 1992, 13; Т. Урошевић, *нав. дело*, 108; *Тајна мисија*, 132; В. Николић, *нав. дело*, 119; Г. Антић, *нав. дело*, 24.

царству и у њој настави свој просветни рад. Пошто му је пропао покушај да постане учитељ српске школе у Сарајеву, а Одбор за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини га је одбио као учитељског кандидата, вратио се у Краље.³

У Србији се опет обрео крајем 1874, где је убрзо по доласку постављен за заступника учитеља у сокобањском селу Читлуку. У истом селу постао је привремени учитељ 1876. године. Учествовао је 1876–1878 у српско-турским ратовима. Пошто се оженио, рукоположен је за свештеника 1878. и постао парох зајечарског села Слатина. Године 1882. прешао је у парохију Сокобање.⁴

На почетку Српско-бугарског рата 1885. био је војни свештеник Тимочког артиљеријског пука, а по освајању Брезника накратко је вршио дужност брезничког српског начелника.⁵ Године 1886. постао је пиротски парох. У овом граду остао је 25 година, поставши током дугогодишње службе окружни протојереј и гимназијски вероучитељ, такође и војни свештеник Моравске дивизијске области. У Пироту је засновао пододбор Друштва Светог Саве и Српске књижевне задруге. За време анексионе кризе 1908. приступио је организацији Народна одбрана и постао потпредседник њеног локалног одбора и власник *Момчиловца*, гласника пиротског пододбора организације.⁶

³ Велимировић је у писму министру иностраних дела Јовану Ристићу казао да је крајем октобра 1872. кренуо из Скадра у Србију, одакле је министру писао почетком децембра исте године. У својим доцнијим молбама није наводио да је после губитка службе отишао у Београд, већ у родно село. Биће да се 1872. вратио из Београда у Краље, па затим 1873/1874. поново дошао у Србију. Г. Антић, *нав. дело*, 25–27; АС, Министарство иностраних дела – Благајничко одељење (= МИД–БО), К. 6, митрополит српски Михаило, министру иностраних дела, Ј. Ристићу, 7/29. 11. 1872; М. Велимировић, Ј. Ристићу, 22. 11/3. 12. 1872; АС, МПС–П, 1874, Ф. 15, Р. 612, М. Велимировић, министру просвете и црквених дела Ф. Христићу, но. 6744, 6/18. 11. 1874; АС, МПС–П, 1876, Ф. 5, Р. 54, М. Велимировић, министру просвете и црквених дела С. Новаковићу, 26. 6/8. 7. 1875.

⁴ Г. Антић, *нав. дело*, 25; АС, МПС–П, 1874, Ф. 15, Р. 612, М. Велимировић, министру просвете и црквених дела Ф. Христићу, но. 6744, 6/18. 11. 1874; исто, Ф. 18, Р. 1061, министар просвете и црквених дела Ф. Христић, начелству Округа алексиначког, бр. 6996, 18/30. 11. 1874; АС, МПС–П, 1878, Ф. 6, Р. 45, М. Велимировић, Министарству просвете и црквених дела, 25. 7/6. 8. 1878; *Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1875*, Београд 1875, 105; исто, 1876, 127; исто, 1877, 143; исто, 1878, 117; исто, 1879, 155; исто, 79; Т. Урошевић, *нав. дело*, 108; *Тајна мисија*, 132; В. Николић, *нав. дело*, 119.

⁵ В. Ђорђевић, *Историја Српско-бугарског рата 1885*, књига 2, од Сливнице до Пирота, Београд 1908, 617; М. Марковић, *Моје успомене*, Београд 1906, 316.

⁶ В. Ценић, *Часописи Јужне Србије на раскрсници XIX и XX столећа*, Врање 1982, 309–310; В. Николић, *нав. дело*, 119.

Године 1909. председник српске владе Стојан Новаковић послао га је у Метохију и Северну Арбанију да испита расположење Албанаца према младотурском режиму и уопште шта мисле о тамошњим политичким приликама. Године 1911. премештен је у Београд, у савиначку парохију, где је на служби остао до смрти. Током окупације Србије у Првом светском рату прота се с породицом неколико пута нашао у збегу или бежанији, те је током рата због повлачења и евакуације становао у Пироту, Куршумлији и Крушевцу и у последњем граду је сачекао ослобођење 1918. године. Преминуо је у Београду 12. септембра 1920. године.⁷

*

Велимировић је у последњој деценији 19. века почео да објављује своја сазнања о разним крајевима Старе Србије, Полимља и Северне Арбаније, у којима је живео или кроз која је путовао. У часописима *Дарданија*, *Наставник*, *Учитељ*, *Браство*, *Дело*, *Годишњица Николе Чуића*, *Слава*, *Просветни гласник* и *Наше планине* објавио је неколико чланака који су описивали Полимље, област Васојевића, западни део Метохије и скадарску околину. За време балканских ратова објављивао је фељтоне и у новинама, *Вечерњим новостима*, *Виделу* и *Штампи*, и у београдском издању *Илустроване ратне хронике 1912–1913*.⁸

Будући да је знао да су српској стручној и широј јавности области Старе Србије, Северне Арбаније и Полимља биле слабо познате, трудио се да у својим текстовима о њима пружи што више података. У намери да каже више, Велимировић је губио систематичност, те је у својим

⁷ Т. Урошевић, *нав. дело*, 108, 111; *Тајна мисија*, 132; В. Николић, *нав. дело*, 118–119; Г. Антић, *нав. дело*, 33–34.

⁸ Илија Николић и Гојко Антић дали су до сада најпотпуније библиографије Милоша Велимировића, мада се мора закључити да су и оне непотпуне. Николићева библиографија представља списак објављених радова који је сам Велимировић саставио у дубокој старости, а који се налази у Архиву САНУ. Списак је свакако непотпун, пошто је пронађено још неколико Велимировићевих краћих текстова, углавном беседа; њих није ставио на списак који је Николић користио. Гојко Антић је проширио списак Велимировићевих библиографских јединица, али ни он свакако није коначан. Велимировић за живота није објавио ниједну књигу. Ратко Делетић је 2003. објавио као књигу његов рукопис пронађен у Пећкој патријаршији, *Племе Васојевичко*. Идентичан рукопис налази се и у Велимировићевој заоставштини у Архиву САНУ под сигнатуром 14. 420/IV. Почетком овог века такође су реиздати његови радови из часописа као посебна дела: *На Коловима*, те *Васојевићи* и *Метохија* и *Паћеник*. *Тајна мисија*, 132–133; В. Ценић, *нав. дело*, 90, 92, 312; *Дело, лист за науку, књижевност и друштвени живот* 4 (1894) 526–527; М. Велимировић, *Племе Васојевичко*, прир. Р. Делетић, Андријевица–Комови 2003.

чланцима, који су били мешавина путописа, географско-етнографских и историјских састава, доносио податке о географији, историји, просвети, становништву, народној књижевности, обичајима, предањима, друштвеним, верским и етничким односима, црквама, манастирима и остацима старина.⁹

Изузимајући дела Ивана Степановича Јастребова, Годора Станковића и Бранислава Нушића, који су као дипломате боравили у Старој Србији, већина наративних извора из 19. века о овим областима потичу из пера српских или европских путописаца и дипломата, који су податке прикупљали углавном испитивањем мештана приликом путовања или краћих боравака. Српска историографија данас располаже са свега неколико објављених наративних историјских извора о Метохији у 19. веку, насталих од српских аутора који су у њој рођени или живели.¹⁰ Стога објављени и необјављени радови Милоша Велимировића, који је у седмој деценији 19. века живео у Дечанима и Пећи, представљају допринос знању о историјској прошлости, али и о етнологији, антропологији и социологији.

*

У Архиву Српске академије наука и уметности у Историјској збирци под сигнатуром 14.220/II-7 чува се рукописна заоставштина свештеника Милоша Велимировића. Међу осталим рукописима које је свакако намеравао да објави налази се и састав Подрима, који се овом приликом приређује. Рукопис под насловом *Подрима* написан је на 11 страна, које је аутор нумерисао арапским бројевима у горњем десном углу сваке странице.

Као и објављеним радовима и овом саставу недостаје „*реда и системе*“, како се изразио Јован Ердељановић о Велимировићевом опису Скадарског језера. Међутим, он садржи детаље о насељима, комуникацијама, пољопривреди, верском животу православних Срба, прошлости Манастира Високих Дечана, те развалинама српских црква,

⁹ Ј. Ердељановић, *Поп Милош Велимировић, По Скадарском језеру, Дело, св. за Септембар 1894, с. 430–447*, Просветни гласник (1895) 40–41.

¹⁰ О Метохији, њеној прошлости и савременим збивањима у њој писали су пре последње четвртине 19. века и дечански калуђери Гедеон Јосиф Јуришић у *Дечанском првенцу*, Серафим Ристић у *Дечанским споменицима* и Сава Дечанац у чланку *Призрен*. Петар Костић је почео да објављује своје радове о Призрену и његовој околини доцније, користећи се сопственим сећањем и сећањима старијих савременика али и документарним изворима, те записима и натписима.

обичајима и предањима и топонимији Подримља. Притом ваља имати на уму да аутор описује Подримље какво је упамтио, из седме деценије 19. века, из периода за који није сачувано ниједно слично сведочанство ни српских ни страних путописаца.

Иако рукопис доноси свега неколико нових података о прошлости Метохије, они су значајни, јер се у српској архивској грађи сачувало веома мало података о овој области у периоду пре последње четвртине 19. века. У жељи да се прошлост овог простора што више расветли, аутор је текст пропратио врло опширним напоменама. Намера приређивача била је да путем критичког апарата донесе нове или непознате податке о прошлости Метохије, црпљене из архивске и доступних објављених историјских извора и литературе.

*

Реченице Милоша Велимировића у приређиваном тексту су јако дугачке и услед изостанка интерпункцијских знакова често се тешко прате. Стога је на местима где је то било неопходно приређивач поделио реченице запетом или тачком и запетом. Уколико је то смисао текста налагао промењена је запета тачком и тако су реченице дељене на две, али томе се ређе прибегавало. Поред поменутих, интервенцијама у правопису приступало се само у погледу писања малим словом властитих именица или писања великим словом присвојних придева. Приређивачким интервенцијама се прибегавало и у погледу скраћеница, изостављених везника, црта и цртица или речи. Уметнути делови означени су угластим заградама. Географски појмови остављени су у оном облику у коме их је аутор навео

Подрима.

Подримље је један срез у коме је главно мјесто варошица Ораовац. Овај срез припада Призренској нахији и сав је на лијевој страни Дрима.¹¹

Сва долина дримска подијељена је на двије половине Дримом и на три нахије: Пећску, Ђаковачку и Призренску, а ова [последња] још и на Дукађин.¹²

Подрима од запада граничи се са Пећском нахијом са Прекорупјем¹³ ријеком Мирушом, од југа са Ђаковачком нахијом граничи се Дримом, од ј. и. [југоистока] са призренском долином [-] Дукађином граничи се р[еком] Топлуом¹⁴ од Суо-реке до утока њеног у Дрим код села Пирана и од сјевера граничи се вијенцем планинским од села Затрића и иде изнад Ораовца и Оче до брда Дуља.¹⁵

Брда која од Затрића до Дуља дијеле Подриму од Орлатски брда јесу ова: Гурачево, Црновршке плоче, Конин-поток, Ждрело, Чабар, Цареве њиве, Стрмица, Гурбан, Милановац, Катина-страна, Копитњак, Чукарин-поток, Карлица, Пиранске рупе, Рабарњачки лад и Краста.¹⁶

¹¹ Бели Дрим.

¹² Милош Велимировић је под Дукађином подразумевао призренску равницу или један њен део. Под Дукађином се у 19. веку обично мислило на северни део данашње Албаније, али се његов назив понекад проширивао и на Метохијски Подгор. И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија, забелешке с путовања*, Београд 2018, 357; Р. Љушић, *Вујкина врата, хроника подгорског села Исток*, први део, Београд 2011, 49.

¹³ Прекорупље обухвата источни део Метохије, на левој обали Белог Дрима, на развођу река Мируше и Глине, углавном слив реке Глине. Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, Сабрана дела, књ. 12, Београд 1996, 389.

¹⁴ Готово сви српски Велимировићеви савременици реку која се данас зове Топлуга називају Топлухом, понекад изостављајући слово х. Ређе наводе и Топлува.

¹⁵ Границе Подримља на исти начин оцртао је и Јован Цвијић неколико година доцније. Ј. Цвијић, *нав. дело*, 389–390.

¹⁶ Набројани топоними, искључујући Милановић планину – Милановац – јесу микротопоними и налазе се у атарима Ораховца и Велике Хоче или у њиховој ближој околини, већином на обронцима Милановић планине. Изузев Царевих њива, Чабра, Црновршких плоча, Гурбана и Гурачева све топониме забележили су Милета Букумирић и Крста Витошевић у другој половини 20. века на терену Подримља. Неки од топонима који се јављају у српским и османским изворима из средњег века и 16. века могу се наћи у радовима Митра Пешикана и Татјане Катић. Марк Краснићи у својој монографији о Ораховцу није побележио све месне топониме, па чак ни значајније. На војној топографској карти ЈНА из 1972, размере 1 : 25.000, пронађени су топоними које нису забележили Букумирић, Витошевић и Краснићи: Гурбан, брда јужно од Острозуба, Гарачевска кула и Гарачевска шума, северно и североисточно од Затрића, и Црни врх, вис на јужним обронцима Милановић планине. Код последњег виса вероватно су се налазиле

Назив Подриме не прелази Дрим ни Мирушу а не прелази ни Топлу-у к Орлатима и Острозубу, те тако Подрима није пространа но у роду богата је и најбогатија је са виноградима због којих она и јесте чувена.

Подрима може се рачунати око 4 сата ширине и дужине [и] по положају своме може се дијелити на стрмени део од Затрића изнад Ораовца, Оче и Зочишта до Дуља; овај део није насељен [и] служи као испуст за стоку, но има и забрана и добрих коштана;¹⁷ друго на причељни део са доста мањијех брда, која се међу собом дијеле просјецима већином сувих потока и речицама. Овај је део насељен и већином је под виноградима; и треће на равницу која се пружила дуж Дрима нарочито од Швањског моста¹⁸ до утоке ријеке Топлу-е. Брдски је део каменит [и] има бијелу земљу, но има и мјешавине, а у равници поред Дрима земља је црна смоница ђе се не може наћи ниједног камичка.

Сва Подрима броји 35 села и 1 варошицу а мјештани дијеле Подриму на двије половине, од којих у првој главно је мјесто варошица Ораовац а у другој село Велика Оча.

Ораовцу припадају 16 села: Чивлик, Козник, Кремовик, Дреновац, Затриће, Подлужје,¹⁹ Поточане, Сарош, Петковиће, Ратковац, Дањане,

Црновршке плоче, будући да је М. Букумирић забележио постојање микротопонима Плоче. Гурачево је свакако један од брегова код заселка Гарачева, за које Митар Пешикан наводи да је вероватно средњовековно село Горачево које је постојало и у 16. веку. Милош Милојевић 1870. Горачево описује као брдо изнад Ораховца на коме су се налазили остаци цркве, старо гробље и студенац. Микротопоним Цареве њиве није поменут ни на топографској карти ни код поменутих аутора, међутим, Милош Милојевић забележио га је у трећој књизи свог путописа уз друге микротопониме у околини Ораховца (Тумба, Крсти–Краста, Царина, Врања стена–Вран стена, Китица и Ждрело). Није немогуће да топоним постоји, а да није учртан на топографску карту и да је измакао пажњи теренских истраживача на шта упућује исправност свих осталих микротопонима које набраја Милојевић. М. Милојевић, *Путопис дела праве (Старе Србије)*, књ. 3, Београд 1877, 138, 141; М. Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*, Ономатолошки прилози 2 (1981) 46; исти, *Стара имена из Доњег Подримља*, Ономатолошки прилози 7 (1986) 23, 57, 112; М. Букумирић, *Из ономастике јужне Метохије*, Ономатолошки прилози 5 (1984) 439–440; 462–464; К. Витошевић, *Велика Хоча*, Приштина 1995, 10–12; М. Krasnići, *Orahovac, antropogeografska monografija varošice*, Priština 1957, 6–7; *Опширни попис Призренског сањака из 1571. године*, прир. Т. Катић, Београд 2010, 213.

¹⁷ На локалном дијалекту коштаном се именује дрво и плод кестена. Г. Елезовић, *Речник косовско-метоховског дијалекта*, св. 1, Приштина 1998, 320.

¹⁸ Камени Швањски мост на Белом Дриму налази се на путу Ђаковица–Призрен. Изграђен је у раном периоду османске власти. Током 20. века више пута је рушен и обнављан. Т. Вукановић, *Енциклопедија народног живота, обичаја и веровања у Срба на Косову и Метохији, VI век – почетак XIX века*, Београд 2001, 535; Н. Гојковић, *Грађа за проучавање старих камених мостова и аквадуката у Србији, Македонији и Црној Гори*, Београд 1961, 16.

¹⁹ [Ово је једина Велимировићева напомена, нумерисана под бројем 1.] **По овом селу називала се жупа Полушка.**

Сопониће, Радосте, Геђе, Зрзе и Брчања са Штавицом.²⁰ Другу половину сачињавају 19 села: Велика Оча, Бела Црква, Брестовац, Мала Оча, Нагавци, Целина, Зочиште, Оптеруша, Ретимље, Велика Круша, Рандубрава, Мала Круша, Пиране, Зојиће, Слама-Драже, Студеничане, Мамуша, Медвеђа и Раштане, а села Србица и Суо-Рек не припадају Подрими већ Призрену – Дукађину.

Брда су: Рид, Шиловрт, Липа, Бардовац и Деја.²¹ Рид је брдска коса која се пружила од Ораовца средином поља Белаје до Дрима и Швањског моста; ову косу, коју је ту код Швања некада вода пролокала, преко Дрима у Ђаковачкој нахији наставила је коса Градиш која такође дијели долину Ђаковачке нахије.²² Шиловрт је брдо више Зочишта код Цркве Свети врача. Целина²³ је брдо између села Велике Круше и Б[еле] Цркве. Липа је брдо које дијели Б[елу] Цркву од В[елике] Оче, а брдо Деја наставак је брда Липе.²⁴ На овом је брду велики дечански виноград, по предању Душанов, који се и данас тако назива – Душанов виноград.²⁵

Брдо Бардовац налази се између В[елике] Оче и Ораоца, но сем ових брда има још доста мањих главица.

²⁰ По Ивану Степановичу Јастребову село Штавица раселило се почетком 19. века. Марк Краснићи наводи, с друге стране, да се становништво Штавице преселило у Ораховац „недавно“. И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 137; М. Краснићи, *Orahovac*, 6.

²¹ Микротопоним Деја нису забележили Витошевић, Букумирић и Краснићи, али је на топографској карти уцртан топоним Дела, што је можда назив дела косе. Иначе, Марк Краснићи назива Рид, косу у Ораховцу, Рио, додајући да народ не зна шта та реч значи. Липа и Бардовац налазе се у атару Велике Хоче, а микротопоним Шеловрт обухвата њиве у атару села Зочишта. М. Букумирић, *нав. дело*, 461, 463–464, 481; К. Витошевић, *нав. дело*, 10–12; М. Краснићи, *Orahovac*, 6.

²² О коси Градиш видети: Ј. Цвијић, *нав. дело*, 393.

²³ Истоимено село.

²⁴ Пре речи Липа, Велимировић је прецртао реч Деја.

²⁵ Геден Јосиф Јуришић наводи средином 19. века да је Душанов виноград у власништву Манастира Дечана, те да се грожђе убрано у њему чува у посебној бачви, а од њега се справља вино за богослужење у манастиру и за дечанске госте. По Милошу Милојевићу у Великој Хочи, на брду Крајику, свакако Краишту, постојао је виноград за који се причало да је Душанов, а који је називан *Душаново лојзје*, али и одвојено од њега *Светокраљско лојзје*, односно дечански виноград. Иначе, М. Букумирић је забележио у Великој Хочи топоним Краиште, који је означавао винограде, њиву и утрину поред села. Душанов виноград у Великој Хочи помињу и Сава Дечанац, Иван Степановић Јастребов и Бранислав Нушић. Нушић наводи да је виноград био од 1.000 мотика. Г. Јуришић, *Дечански првенац*, Нови Сад 1852, 101–102; М. Милојевић, *Путонис*, књ. 3, 144; С. Дечанац, *Призрен*, Браство 2 (1888) 43; И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 132; Б. Нушић, *С Косова на сиње море, белешке с пута кроз Арбанасе 1894. године*, Коло 3–9 (1902) 559.

Од ораовичких поља најглавније је поље Белаје.²⁶ Простире се на сву ораовачку долину и пружа се до Дрима ње је најшире. Ово је подељено брдом Ридом у двије половине на Горње и Доље белаје; ово носи општи назив и важи за онај дио поља који припада Ораовцу, но има и мањих поља ораовачких, а та су: Царина, Мачине, Дубљане, Расоје и Језеро, у коме Језеру по народном вјеровању живи некакав бик, о коме се могу да чују читаве приче од Подримаца.²⁷

Очка су поља: Кушетин, Мијачинце, Бор, Петко-поље, Бардовац, Краиште, Грлац, Вељанско-поље, Бабин дб, Вучак, Комина²⁸ и Лесковац.²⁹ Но сва ова може се рећи да чине једно поље испрекидано поточићима, речицама, малим брдима и главицама, те сва скупа чине један клобичаст простор који се не може назвати равницом.

Подрима има три ријеке. Ораовачку Рибник, она извире од Ждрела више Ораовца, а увире у Дрим код села Брњаче. Ова је ријека мала и она собом дијели ораовачко поље Белаја на двије половине.³⁰

²⁶ Име поља Белаја се у 20. веку односило само на њиве код села Беле Цркве. М. Букумирић, *нав. дело*, 434; М. Крaснiћи, *Orahovac*, 7.

²⁷ У подримском селу Црновране по локалном предању је из неког великог извора излазио бик и убадао сеоске волове. Неман је убијена тако што је неки сељак своје волу ставио гвоздене навлаке на рогове. Црновране се налазе релативно близу Ораховца те није немогуће да је у Велимировићево време у његовој непосредној околини постојао топоним Језеро. Такође је могуће да је Велимировић под Језером подразумевао топоним Блато, који означава овећу бару код Ораховца. Није немогуће ни да је Велимировић „прекрстио“ топоним у Блато, а могуће је и да је бара у време када је он боравио у Подримљу била већа, те да се тада називала Језером, а да је до 20. века стари назив напуштен. М. Букумирић, *нав. дело*, 438; М. Крaснiћи, *Orahovac*, 6; М. Филиповић, *Различита етнoлoшкa грaђa*, Београд 1967, 72.

²⁸ У непосредној близини Велике Хоче у средњем веку је забележен топоним Избиште и Команово селиште. М. Букумирић забележио је топоним Избиште у Великој Хочи, те је могуће да је поље задржало само тај назив. Могуће је да је од Велимировићевог времена до средине 20. века микротопоним Комине, који се налази до Избишта, ишчекао из локалног говора и сећања мештана. М. Пешикан, *Стара имена из Доњег Подримља*, 29; М. Букумирић, *нав. дело*, 481.

²⁹ Све побројане микротопониме изузев Комине забележили су М. Букумирић и К. Витошевић, а уочавају се и на топографској карти. М. Букумирић је Вељанско поље навео као Виљанско, док је на топографској карти оно учртано као Ваљанско поље, како га именује и К. Витошевић. Поље Мијачинце мештани зову Мијачин дол. Поље Бор се налази у Ораховцу, на путу за село Зрзе. М. Букумирић, *нав. дело*, 461–463; К. Витошевић, *нав. дело*, 10–12; М. Крaснiћи, *Orahovac*, 6.

³⁰ М. Крaснiћи назива ораовачку речицу Римником, уз тврдњу да је мештани само тако називају и да је погрешно на карту унета као Рибник. Букумирић наводи оба назива, вероватно мотивисан тиме што су поток једним именом звали мештани Албанци а другим Срби. М. Крaснiћи, *Orahovac*, 3; М. Букумирић, *нав. дело*, 439.

Ријека очка извире више Велике Оче код цркве С[в]. Јована. Извор ове зове се Врело. Она тече кроз Очу, Брестовац, М[алу] Очу, Нагавац и Велику Крушу, ђе се улива у Дрим.³¹ Ова је ријека за Подриму од јаке користи, јер на њој раде неколико воденица, од који су у самој Очи четири. На овој ријеци воденице подмирују са мливом већи део Подрима па и сам Ораовац.³²

Ријека Зочишка Ретимштица³³ извире на врело испод цркве Св. Врача више села Жочишта. Протиче кроз Жочиште и кроз Ретимље и увире код Велики брестова³⁴ у Топлу-у, која утиче у Дрим код села Пирана, те се село Љандовица, код кога се из једне баре ваде пијавице, остаје Призрену. Поред ових речица и оног језера у ораовачкој долини, Подрима има приличан број извора на којима су већином чесме, од ових има у В[еликој] Очи три: Бркића, Пејића и Х[аци] Јакића; без ових није скоро ниједно село, но има и бунара у селима до Дрима.

На путу између Ораовца и Оче на Суом потоку подигнут је камени мост „фиљин“ а ниже њега на једном извору озидана је „Хајдучка чесма“.³⁵

³¹ Хочка река је речица, поток. Сами Хочани део који протиче кроз њихово село називају Врелском реком или Врелом. Извире из врела на северној периферији села. Врело је истовремено и назив њеног извора. М. Букумирић, *нав. дело*, 459, 461; *Велика Хоча, бисер Метохије (Velika Hoča, the pearl of Metohija)*, ур. М. Менковић, Београд 2003, 106.

³² Средином 20. века у Великој Хочи мештани су памтили пет воденица у самом селу. Све су се налазиле на једном широком јазу потока Врела, на простору од неколико стотина метара. До данас се очувала само воденица Бркића. Мештани памте да су у Великој Хочи жито млели и мештани околних села, јер речица Врело никада није пресушивала, те да су многи великохочански житељи живели од ујма, воденичарске накнаде. Великохочке воденице помиње и Сава Дечанац. С. Дечанац, *нав. дело*, 43–44; М. Менковић, *нав. дело*, 106.

³³ Ради се заправо о потоку, који извире из извора Врела испод Манастира Св. Врачева. М. Букумирић није у селу Ретимљу прибележио назив Ретимштица за поток који протиче кроз село. Топоним Ретивштица јавља се у српским средњовековним повељама, те је М. Пешикан између осталих изнео и претпоставку да се ради о овој речици/потоку. М. Букумирић, *нав. дело*, 480; М. Пешикан, *Стара имена из Доњег Подримља*, 38.

³⁴ У атару села Зојића и средином 20. века налазила су се два веома стара стабла бреста у једној њиви која је носила назив Голем брес. Сава Дечанац бележи 1888. постојање једног великог бреста на истом месту. По њему, опште мишљење мештана било је да је тај брест запамтио *чак и српску царицу*, те је разматрао да ли се цар Душан под њим одмарао. М. Букумирић, *нав. дело*, 515; С. Дечанац, *нав. дело*, 44, 46.

³⁵ О мосту и чесмама податке нису оставили у својим студијама К. Витошевић, М. Краснићи и М. Букумирић.

Ораовац је варошица, броји око 400 домова³⁶ са 30-35 дућана; пазарни је дан петак.³⁷ Све куће и зграде у Ораовцу покривене су плочама. Овима су покривене куће и зграде по свима селима подримским и скоро свака кућа има своју винуцу – подрум.³⁸ Ораовац има три џамије³⁹ а Срби имају цркву нову.

Плоче за покривање домова ваде се више Оче на мјесту Широки пут⁴⁰ испод пл[анине] Стрмице. Ово мјесто било је својина Оче, но Ораовчани су га отели, те тако сада Очани ваде плоче више брда Копитника,⁴¹ из Широког поља,⁴² у „Зарине медине“ – ваљда мајдане?⁴³ У свој Подрими

³⁶ М. Милојевић наводи да је 1870. у Ораховцу било 200 српских, 40 кућа православних Цигана и 510 потуричких. И. Јастребов наводи да је осамдесетих година 19. века у Ораховцу било 284 српске куће, 350 кућа муслиманских, 64 кућа православних и 9 кућа муслиманских Цигана, укупно 546 кућа. Сава Дечанац записује свакако претеран број од 1.000 кућа крајем осамдесетих година истог века, док Бранислав Нушић почетком 20. века процењује варошицу на 500 кућа, од чега 160 српских и 50–60 кућа православних Цигана. М. Милојевић, *Путонис*, књ. 3, 134; И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 131; С. Дечанац, *нав. дело*, 42–43, Б. Нушић, *нав. дело*, 561.

³⁷ М. Милојевић пише да је пазарни дан у Ораховцу био петак. У 20. веку, бар у његовој другој половини, пазарни дан била је субота. М. Милојевић, *Путонис*, књ. 3, 136; М. Крсноћ, *Ораховач*, 29.

³⁸ М. Милојевић истиче разлику у изгледу кућа на Косову и у Метохији. За област Метохије наводи да су куће грађене од камена и покривене каменом или ћерпичем. У Подрими већина кућа била је покривена каменним плочама и у 20. веку, а у Ораховцу је већина кућа и тада имала такве кровове. По Тодору Станковићу, у другој половини 19. века готово да није било арнауташке куће у Подримљу која није била покривена плочама. Исти аутор наводи да су се Арнауташи бавили и виноградарством. М. Милојевић, *Путонис*, књ. 3, 134–135; М. Крсноћ, *Ораховач*, 16–18; М. Филиповић, *Различита етнологишка грађа*, 36; Т. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1874–1893*, Београд 1910, 145.

³⁹ М. Милојевић наводи да су у време његовог путовања у Ораховцу постојале три џамије, зидане и покривене каменом. По њему, две су подигнуте у петој деценији 19. века, а главна, „на тргу“ пре 110 година. За четврту, напуштену, каже да је недуго пре 1870. изграђена на темељима цркве посвећене Св. Николи, те да јој се никако није могао одржати минарет, због чега је прозвана Инат џамијом. Милојевић наводи и постојање једне дервишке текије, старе 110 година, подигнуте око неког старог турбета. И. Јастребов пише да су у Ораховцу постојале три џамије. У другој половини 20. века у Ораховцу су постојале четири џамије и четири текије, од којих су најстарије биле Чарши џамија и Халватска текија. М. Милојевић, *Путонис*, књ. 3, 135; И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 137; М. Крсноћ, *Ораховач*, 8, 18.

⁴⁰ Пут и виногради код Ораховца. М. Букумирић, *нав. дело*, 440.

⁴¹ Копитњак је доцније постао веома густа шума. М. Букумирић, *нав. дело*, 463; К. Витошевић, *нав. дело*, 11.

⁴² Поменути микротопоним нису забележили ономастичари и етнологи.

⁴³ У околини Велике Хоче мештани мајдан називају медином. У селу постоји микротопоним Медине, као место из кога су се вадиле плоче за изградњу кућа, али без префикса Зарине. М. Букумирић, *нав. дело*, 463.

ријетко се може наћи које село у коме [се] не познају трагови старина, а има и црква којима зидови и данас [стоје] до крова, а има их које су очуване понављањем добрих људи.

У Подрими било је села и са више црква, од којих највише било их је у В[еликој] Очи једанаест, од ових три су се и данас одржале: Св. Стевана архиђакона у селу, Св. Ане у селу преко потока и Св. Ђорђа на извору врела, а порушене су цркве Св. Николе, Св. Недеље, Св. Аранђела, Св. Јована, Св. Илије, Св. Петра, Св. Пречисте – Покрова и Св. Луке са остацима старог молераја.⁴⁴

⁴⁴ Гедеон Јосиф Јуришић наводи да је половином 19. века у Великој Хочи било тринаест црква, од којих су две биле активне. Исти број црква даје и Сава Дечанац 1888. додајући да је тада у три храма вршена служба. М. Милојевић наводи у свом путопису да је у Великој Хочи 1870. било седам активних и 12 црква у развалинама. Међутим, даље наводи да су у селу биле три активне цркве: Црква Св. Стефана у селу и Св. Николе и Св. Јована ван села. Над земљом, али као оштећене Милојевић набраја Цркве Св. Илије, Св. Луке и Св. Недеље и у рушевинама Цркве Св. Петра и Св. Архангела. Критикујући Милојевића Петар Костић 1880. наводи да је у селу било 11 црква, три целе и осам у развалинама. И. Јастребов пише да је у време његовог путовања кроз Подримље само једна великохочка црква била активна, свакако Св. Стефана, а да су се две, које су кратко пре тога биле целе и активне, због нерада сељана урушиле. Године 1882. Велика Хоча је имала три цркве, али су једну, неизвесно коју, Арбанаси оштетили пробивши јој зид, те су мештани почели да је поправљају. Изгледа да је у другој половини 19. века обновљена и Црква Св. Луке, али су је арбанашки башибозуци 1897. опљачкали и знатно оштетили, те у њој након поменуте године није вршено богослужење. Почетком 20. века, 1902. активне су биле Цркве Св. Стефана и Св. Јована, а 1913. уз њих и Црква Св. Николе. Исте године, као цркве у рушевинама означене су Цркве: Св. Луке, Св. Ане, Св. Петра, Св. Илије, Св. Архангела и Св. Недеље. Петар Костић је навео да су 1928. целе биле Цркве Св. Стефана, Св. Јована и Св. Недеље. Последњу цркву је свакако грешком навео уместо Цркве Св. Николе, јер на истој страници за Св. Недељу каже да је развалина. За Цркву Св. Ане Костић наводи да је након Првог светског рата обновљена. Поред развалина Св. Недеље Костић на истом месту наводи и развалине Црква Св. Луке, Св. Пречисте, Св. Илије, Св. Петке и Архангела. Предраг С. Пајкић је у другој половини 20. века констатовао да су у Великој Хочи обновљене Цркве Св. Јована, Св. Николе, Св. Стефана, Св. Недеље и Св. Ане, а да се у остацима налазе Цркве Св. Илије, Св. Арханђела, Св. Петке, Св. Пречисте, Св. Петра и Св. Луке. Године 1985. обновљене су и Цркве Св. Луке и Св. Илије. Треба напоменути да је Милан Ивановић без навођења извора унео у истографију податак да је Црква Св. Ане пре 1912. била претворена у цамију, те да је цамија срушена после ослобођења, а на њеном месту изграђена црква. По списку црквених развалина на простору Рашко-призренске епархије из 1913. Св. Ана је обележена као црквисте, према томе податак о њеном претварању у цамију треба сасвим одбацити. М. Велимировић у свом објављеном тексту из 1897. каже да у Великој Хочи постоје три активне цркве и десет црква у развалинама, без прецизирања како се која звала. У приређиваном тексту се дакле исправно, јер је дао број од једанаест црква и развалина, као и П. Пајкић пола века касније. Међутим, свакако омашком, Цркву Св. Ане, развалину, навео је као активну цркву уместо Цркве Св. Николе.

У Зочишту, на врелу, очувана је црва Св. врача⁴⁵ из времена патријарха Макарија. Она је била једна од најбољих цркава у Подрими, а познају се још двије у овом селу: Св. Јована Главосјека и Покрова Св. Бдице.⁴⁶ У Белој Цркви до скоро је стајао и кров на цркви Св. Јована, но врата на овој била су зазидана.⁴⁷

Св. Јована поменуо је као развалину, а уместо ње као целу навео Цркву Св. Ђорђа. Да је при помену Цркве Св. Ђорђа мислио на Цркву Св. Јована, сведочи то што ју је сместио код извора Врела, где се и налази Црква Св. Јована. Велимировић није навео ни развалине Цркве Св. Петке. На крају, треба напоменути да је према народној традицији у Великој Хочи постојало 12 цркава. Милан Ивановић поред 11 цркава, које даје Пајкић, наводи још једну неименовану цркву на локалитету Дуги рид. Извештај о теренском истраживању Метохије из 1968, поред већ помињаних наводи и Цркве Св. Спаса и Св. Арсенија. Према мишљењу Божидара Зарковића, црква је у Великој Хочи било 12, с тим што су остатке на Дугом риду мештани вероватно назвали и Св. Арсенијем и Св. Спасом. М. Милојевић, *Путопис*, књ. 3, 144–145; В. Трпић–Призренац (Петар Костић), *Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини*, Београд 1880, 11; И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 136; П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX. веку (са успоменама писца)*, Београд 1928, 99; П. Пајкић, *Цркве у Великој Хочи*, Старине Косова и Метохије 2–3 (1963) 166; *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен–Београд 1987, 412; М. Ивановић, *Метохија, споменици и разарања*, Нови Сад–Београд 2013, 172–174; Б. Зарковић, *Хотачка метохија, први хиландарски посед у Србији*, Лепосавић–Косовска Митровица 2002, 140–141; А. Новаков, *Српске светиње Шар-планине, Призрена и околине*, Нови Сад 2019, 22–25; АС, МИД–БО, К. 12, Општина великохочка, Министарству иностраних дела, 18/30. 5. 1882, архимандрит Сава Дечанац, начелнику Црквеног одељења МПС-а Ј. Павловићу, 14/26. 5. 1882; АС, МПС-Ц, 1913, Ф. 8, р. 4, Списак цркава, манастира, капела и старих црквишта у Рашко–Призренској епархији.

⁴⁵ Црква Св. врачава Козме и Дамјана је изграђена у 14. веку, а у 18. веку била је манастир. У 19. веку била је мирска црква, када је обнављана. Године 1999. Албанци су је срушили до темеља. Обновљена је до 2007. као манастир. М. Ивановић, *Споменици и разарања*, 234; А. Новаков, *Српске светиње Шар-планине, Призрена и околине*, Нови Сад 2019, 28–29.

⁴⁶ Рушевине Цркве Св. Јована биле су посвећене усековању главе Св. Јована, те отуда Главосјек. На исти начин, мада екавским изговором називају је и мештани, као и Великохочани цркву посвећену истом празнику у свом селу. Богородичина црква заиста је била посвећена Ваведењу. *Задужбине Косова*, 448. М. Ивановић, *Споменици и разарања*, 234.

⁴⁷ У свом путопису М. Милојевић наводи да је у Белој Цркви у годинама пре његовог доласка постојала урвина од огромне цркве чији су камен разнели муслимани села Рогова за своју цамију „најбељу на свету“. Коментаришући овај Милојевићев навод Петар Костић хитке прелази преко приче о остацима цркве и употреби њеног камена за градњу цамије и само апострофира Милојевићеву тврдњу да је цамија најбеља на свету као карактеристику информација које даје. И. Јастребов осамдесетих година 19. века наводи да је на путу између Сопнића и Беле Цркве некада постојала Црква Св. Јелене и да од ње није остало ни трага, али да су локални житељи тачно знали где се некада налазила. Десно од места некадашњих рушевина Св. Јелене Јастребов помиње рушевине цркве чији назив није био сачуван у колективном сећању. Близу поменутих „безимених“ рушевина, у време Јастребовљевог путовања виделе су се развалине Цркве

У Оровцу старинске цркве тако су уништене да им се ни темељи не познају, но мјеста на којима су биле знају се, због тога Ораовчани су подигли себи нову цркву у горњем крају вароши и слави Св. Госпођу, код које је и школа подигнута за децу српску.⁴⁸

Ораовац има три џамије у вароши, и у М[алој] Круши једну теђу у којој увијек седе дервиши.⁴⁹

Кроз Подриму пролазе два пута за Призрен од Пећи и Ђаковице. Пут од Пећи, пошто остави Прекрупје и пређе р[еку] Мирушу, прелази на Ждрело у Подриму, од[а]кле силази у Ораовац. Одавде прелази Фиљин мост и брдо Бардовац [и] долази у Очу, одакле даље иде на Бор, Лучин до⁵⁰ и код црквишта Св. Јована улази у Зочиште, одакле иде над р[еку]

Св. Архангела. Јастребов је забележио да је на путу из Беле Цркве у Зрзе и Рогово постојала и једна „безимена“ црква на локалитету Слопови и развалине костурнице, Цркве Св. врачава, за коју је сумњао да је заправо Црква Св. Илије која се помиње у Дечанској хрисовуљи. У атару Беле Цркве по М. Ивановићу постојале су три цркве: Св. Илије, Св. Јелене и Св. Архангела. Није могуће утврдити коју је цркву у атару Беле Цркве Велимировић сматрао Црквом Св. Јована, али његов опис стања храма упућује на то да су остаци једне од цркава након шездесетих година 19. века разграђени. Вероватно се радило о једној од две „безимене“ црквине. М. Филиповић у селу Рогову није забележио предање о изградњи сеоске џамије од камена донетог са цркве или црквине. Коментаришући натпис по коме је роговска џамија изграђена 1580. он наводи да је џамија коју је видео новијег постања. М. Милојевић, *Путопис*, књ. 3, 142; М. Велимировић, *Манастир Високи Дечани, њихов просветни утицај у Подримљу, Полимљу и Зети*, Просветни гласник 17 (1897) 115; В. Трпић, *нав. дело*, 9, И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 135–136; М. Ивановић, *Споменици и разарања*, 158; М. Филиповић, *Хас под Паитриком*, Сарајево 1958, 100.

⁴⁸ Црква у Ораховцу сазирана је 1859. на старим темељима и посвећена је Успењу пресвете Богородице. Петар Костић наводи 1852. као годину изградње, вероватно зато што се последњи број на натпису на цркви може читати и као два и као девет. Милош Милојевић пише да је црква сазирана 1861. а да је освешћена 1864. године. Године 1860. архимандрит Хрисант из манастира Пећке патријаршије ораховачку цркву 1860. описује као новосаграђену. Уз то, наводи да је била метох његовог манастира и да је посвећена Св. Ђорђу. Ораховачка општина у свом писму Министарству просвете 1865. наводи 1860. као годину изградње цркве. Дакле, година изградње цркве је сасвим сигурно 1859/1860. Школа у Ораховцу је у новоизграђеној згради отпочела рад 1866. а први учитељ био је Илија Спасојевић. Иначе, Велимировић је пропустио да помене да се у Ораховцу налазио и конач Пећке патријаршије изграђен 1848. године. М. Милојевић, *Путопис*, књ. 3, 137; П. Костић, *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у 19. и почетком 20. века (са успоменама писца)*, Скопље 1933, 34; М. Крсноћ, *Ораховач*, 18; И. Женарју Рајовић, *Црквена уметност XIX века у Рашко-призренској епархији (1839–1912)*, Београд 2016, 50, 108; А. Новаков, *нав. дело*, 26; АС, МБ, 1860, 1278; АС, МПС–П, 1865, Ф. 7, Р 1630, Општина Ораховац, Министарству просвете, 18/30. 4. 1865.

⁴⁹ Текију. О овој текији нису пронађени подаци у литератури ни у изворима.

⁵⁰ Овај микропоним нису забележили ономастичари и етнолози.

Ретимштицу до Зојски брестова, које је по предању Душан засадио;⁵¹ овде пут прелази р[еку] Топлу-у и пољем србичким и призренским иде и улази у Призрен код Баждаране.⁵²

Од овог пута, више Зочишта, код цркве Свети Врачева, одваја се пут за Косово и иде на села Слама-Драже, Студеничане и Раштане, долази у Суо-Реку, гди се са призренским путем спаја и даље води преко Дуља и Црнољева за Косово.

Пут од Ђаковице за Призрен, у Подриму прелази Дрим на Швањском мосту, одакле иде пољем поред Дрима на села Брњачу, Велику и Малу Крушу, оставља Дрим и прелази р[еку] Топлу-у, удара на село Љандовицу и кулу на брду, одакле силази пољем Бузагилаком [и] улази у Призрен код цркве која је потурчена и служи као џамија.⁵³

Дрим љети када опадне вода може да се гази више Швањске клисуре код села Геђе. Ово чини уштеду пута између Ђаковице и Ораовца за читав сат, а може да се прегази и код села Рогове у Асу,⁵⁴ што чини уштеду пута између Аса и Подрима, Ђаковице и Призрена. Сељаци ашки из села Рогове кад имају потребе за прелаз у Подриму газе Дрим код села Рогове и тиме чине уштеду од пута преко Швањског моста.

Од Ораовца к Пећи десном страном р[еке] Мируше и пута јака су брда, општи је назив ових брда Орлати. Овђе се налази и село Орлате у коме живе Арнаути. У овом селу постоји и данас једна црква без крова, око које се виде гробови са крстовима и плочама надгробним добре израде. У цркви је још постојао патос од плоча углађених и живописом[,] но већ исквареним.

Предање каже да су одавде вађене велике плоче за патос дечанске цркве. Мјесто каменог мајдана и данас познаје се до самог села.⁵⁵

⁵¹ Помињани брестови код села Зојић.

⁵² Баждарана је крај и улица у Призрену, у околини места где се у 19. веку налазила трошарина на улазу у град. Велимировић мисли на ту трошарину. Г. Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, св. 1, Приштина, 1998, 26; М. Чемерић, *Призрен и околина 1019–1941*, књ. 1, Београд 2003, 70.

⁵³ Није се установило на коју џамију Велимировић мисли. У Призрену су крајем 19. века постојале 24 џамије, укључујући ту и Цркву Богородице Љевишке преобраћену у џамију. И. Јастребов и П. Костић набрајају неколико џамија које су из цркава преобраћене у исламске богомоље или су подигнуте на остацима цркава, али се све налазе доста јужније, у језгру града, уз Бистрицу. И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 114–115, 117; П. Костић, *Црквени живот*, 91–94.

⁵⁴ Хас је област која обухвата равницу и побрђа око Ђаковице и брежуљкасту област на десној обали Дрима, све до ушћа реке Бистрице. Ј. Цвијић, *нав. дело*, 389.

⁵⁵ Панта Срећковић је 1865. у свом делу о Синан-паши пренео исказ игумана Арсенија Андрејевића који је видео рушевине „Орлатског манастира“. По Андрејевићу манастир

Орлате припадају Прекокрупљу Пећској нахији и граниче са Острозубима. Острозуба има један барјак, њих има неколико села о којима се говори да су потурице и припадају Призренској нахији као срез острозубски.⁵⁶

У Ораовцу и у селима ораовачким мало је Срба, а по селима готово их и нема, а у Великој Очу Срби су, а по селима очким може се рачунати на половину.⁵⁷

је опустео крајем 17. века за време Велике сеобе и у рушевинама стајао до 1845. када су га за потребе џамије разградили локални муслимани. Андрејевић пише да је манастир био „плана и грађе“ као и Дечани. Срећковић је доцније, почетком осме деценије 19. века, прошао кроз Орлате и описао развалине цркве, наводећи да је храм био огроман и да су га Турци разорили, Орлаћане потурчили, а од црквеног камена начинили џамију. Срећковић даље пише да се прича како је цркву градио исти пратомајстор који је градио Дечане, тако што је крао грађевински материјал с дечанског градилишта. По истом предању, Стефан Дечански је проклео „украдену“ цркву да се у њој легу орлови. Срећковић доноси и један сумњив натпис с камена побиијеног код некадашње орлатске цркве. У другој књизи свог путописа М. Милојевић допунио је Срећковићево казивање из 1865. тврдњом да је манастир у Орлату био разаран за време султана Бајазита I, Мехмеда II и након Велике сеобе. По Милојевићу последњи пут је манастир запустео за време приштинског Јашар-паше Џинолија, који је побио све калуђере, након чега су манастирске остатке локални муслимани разнели за џамије 1845. године. На истом месту Милојевић пише да је манастир имао 13 купола и да је био начињен од истог мрамора као и Високи Дечани. У трећој књизи свог путописа исти аутор наводи да се у Орлатима некада налазила огромна црква од истог камена којим су грађени Високи Дечани, напомињући да се прича да ју је градила мајка цара Душана и да се у њој по смрти мужа замонашила. Коментаришући Милојевићево наводе у трећој свесци путописа Петар Костић каже о Орлатима: И ако се виде некакве урвине, али нису од онаквог истог камена какав је дечански. Дакле, Костић је сазнао да су се у селу Орлатима пре почетка осме деценије 19. века налазиле некакве рушевине, али о њима ништа прецизније није написао. Костић није директно потврдио Милојевићу тврдњу да су се у селу налазиле рушевине цркве, већ је употребио врло неодређен израз „некакве урвине“. Иван Степанович Јастребов није поменуо остатке у Орлатима, могуће и због тога што их у време његовог путовања више није било. Дакле, опис остатака орлатске цркве Милоша Велимировића, који их је могао видети пре свог одласка из Метохије, вероватно шездесетих година, представља време урушавања или разградње последњих остатака овог храма. До осамдесетих година 19. века и путовања Јастребова више није било чак ни „урвина“, јер је камен разнет. По М. Ивановићу црква се налазила у засеку Ђурђица који носи име по њој, односно њеном патрону Св. Ђорђу. П. Срећковић, *Синан паша*, Београд 1865, 99–100; исти, *Путничке слике*, ЛМС 130 (1882) 17; М. Милојевић, *нав. дело*, књ. 2, 110–111; исти, *нав. дело*, књ. 3, 151; В. Трпић, *нав. дело*, 22–23; М. Ивановић, *Споменици и разарања*, 296; У. Шешум, *Улога Јашар-паше Џинолија у разарању српских сакралних споменика на Косову (Пример уласка предања у историографију)*, Зборник Матице српске за друштвене науке 168–4 (2018) 865.

⁵⁶ Острозупски барјак описао је Иван Степанович Јастребов. И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 159–168.

⁵⁷ Податке о броју кућа по верском или верском и етничком пореклу у селима које М. Велимировић наводи као хочка и ораовачка, за 1870. дао је М. Милојевић, док су И. Јастребов и П. Костић податке оставили за осамдесете године 19. века. М. Милојевић,

Велика Оча чисто је село српско, у којој сем једног Азар-аге који је био као нека назорна власт, није било никада ниједног мухамеданца, па и овај био је миран и добар човек.⁵⁸

Подрима је виноградима богата, они су добру половину притисли зиратне земље. Уопште се може рећи да су виногради живот Подрима.

У Подриму сваки је виноград до 1. марта орезан и прво копање бива у првој половини м[есеца] марта, друго у половини априла и треће концем маја. Последња два окопавања називају прашењем.⁵⁹ У јесен око винограда нема никаквог рада.

Грожђе има ове називе: дренук црни, бели и морски, кечун, лалица, лисичина, беловина, миросаљка или тамјаника, тврдошија, прокупка и циганско грожђе. Бело вино одвајају Подримци само од белог грожђа. Грожђе у Подрими остављају за зиму у туршији и ово траје до половине велики [Великог] поста а може се наћи овога и до Ђурђева дана.

Суарак⁶⁰ беру одвојено, који још просуше и у кесама остављају за зиму. Овога има свака кућа за Божић и за друге добре данове преко зиме до Васкрса.

У Великој Очи виногради важе као најбољи у Подрими, но и у Ораовцу такви су, а вино подримско чувено је.

Каца, у којима међу грожђе има толики да је то невјероватно.⁶¹ У њима стаје по неколико товара грожђа из којих вино отичу у ардове.⁶² Грожђе

Путонис, књ. 3, 139–145, 157–158, 177; И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 131, 138–140, 146; П. Костић, *Црквени живот*, 69–70.

⁵⁸ По Гелеону Јосифу Јуришићу средином 19. века у Великој Хочи је било око 100 српских кућа. По М. Милојевићу 1870. било је 6 потуричких и 100 српских кућа, док је И. Јастребов неколико година касније забележио да Велику Хочу чини 67 српских кућа, 10 муслиманских и две куће Цигана муслимана. Б. Нушић наводи да се у неколико година које су претходиле почетку 20. века у Велику Хочу доселило 25 „потуричких кућа“ из Ораховца, Милановића и Брестовца. Иако наведене бројеве кућа треба узети с резервом, на основу њих може се закључити да је насељавање Арбанаса у Велику Хочу почело крајем шездесетих година 19. века и да се број арбанашких усељеника с временом повећавао. Г. Јуришић, *нав. дело*, 101–102; М. Милојевић, *Путонис*, књ. 3, 144; И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 131; Б. Нушић, *нав. дело*, 559.

⁵⁹ По Глигорију Елезовићу на Косову и у Метохији прашењем се називало прво, а не последње окопавање. Израз се није односио само на винограде, већ и на кукуруз и поврће. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 2, 120.

⁶⁰ На Косову и у Метохији суарак је означавао суварак, суво грање. Пре ће бити да Велимировић под суарцима подразумева суво воће, евенке. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 2, 280.

⁶¹ У дечанској Виници у Великој Хочи и данас се налазе две огромне бачве велике старине. Високе су по пет метара, а пречник им је око четири метра, те могу да приме од десет до петнаест хиљада кила грожђа. М. Менковић, *нав. дело*, 85.

⁶² Ардов је велико буре. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 1, 17.

из винограда доносе у крбле. Две крбле чине товар.⁶³ За вино важи мера кондир 2 ½ две оке и по.⁶⁴ Свака кућа има свој подрум, виницу. На Преображење свака кућа доноси у цркву само бело грозђе.

Прави живот Подрими чини берба винограда када у свој Подрими влада необична живост. Ја у времену бербе био сам три пута у Очи и бавио се по мјесец дана ради бербе винограда, којих Дечани имају 32 = тридесет и два винограда⁶⁵ и једну од најбољих пивница у свој Подрими⁶⁶ и конак манастирски.⁶⁷

Сви Очани пошто оберу своје винограде иду да оберу дечанске винограде бербом белог винограда и Душановог винограда, што значи да је берба свршена.

⁶³ Крбла је дрвени суд и истовремено некадашња мера за вино. Две крбле запремале су један коњски товар. У овом суду Подримци су и преносили вино. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 1, 324.

⁶⁴ Г. Елезовић описује кондир као суд и меру за вино и ракију. У погледу односа према оки с резервом наводи да је кондир обухватао три и по оке. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 1, 308.

⁶⁵ Дечански калуђери су до почетка осме деценије 19. века постепено увећавали своје поседе у Великој Хочи. Године 1712. манастир је купио један виноград у селу, али је заокруживање имања трајало све до 1838. године. Хочанин Ђока Петровић 1802. завештао је манастиру кућу, њиве, ливаде и баште и имање у свом селу; манастирске старешине су кућу продале, а за 1.000 гроша 1807. године купили још један великохочки виноград. Имање се и надаље ширило, те су Дечани 1833. купили два винограда и четири њиве у Петковом пољу; 1834. купљен је виноград у Мијачин долу, 1837. још један у Бабином долу; манастир је 1838. у Мијачин долу један виноград стекао завештањем, а други је купио. Поред винограда, манастир је у селу поседовао и баште, њиве и ливаде. М. Шакога, *Дечанска ризница*, Београд 1984, 60, 65, 67–68, 400–403, 413, 416–418; иста, *Дечански фермани*, Манастир Високи Дечани 2017, 96–99, 101, 142–143, 154–155, 158–163.

⁶⁶ Дечанска пивница у Великој Хочи налази се у Дечанској махали, у склопу дечанског метоха.

⁶⁷ У Великој Хочи постоје два дечанска конака, стари и нови. Стари је из 16. века, а нови је подигнут 1851. године, о чему сведочи плоча с натписом. Иначе, натпис из 1851. Милојевић преноси нетачно. Премда га је ставио у курзив, он га препричава, те на крају име *Младена Ст.*; чијим је настојањем по тексту натписа изграђен конак, проглашава за настојатеља Старовлашанина Милету. Милојевић даље додаје да се старац Милета преко тридесет година добро старао о манастирским пословима. М. Ивановић је у свом препису натписа уместо *Младена Ст.* ставио: *Младена Стаћ*. Личност с натписа заправо је Младен Станојевић, „подрумција и домаћин“ манастира Дечана и члан тајне српске организације у Османском царству из 1849, којом је руководио Илија Гарашанин. Зашто је Младена Станојевића Милојевић прогласио за Милету, тешко је објаснити, осим ако се не ради о две личности и његовог труда да свом савременику дода значај. М. Милојевић, *Путопис*, књ. 3, 144; М. Менковић, *нав. дело*, 84–85; И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 49; М. Ивановић, *Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији XIV–XIX/XX век*, Косовско-метохијски зборник 2 (1998) 22; М. Јагодић, *Србија и Стара Србија (1839–1868), наслеђе на југу*, Београд 2016, 73, 122.

Овај завршетак свршава се давањем свечане вечере берачима. Тада берачи пију ракију ибриком а вино кондијером⁶⁸ до миле воље и вечера се заврши свирком и игром с благословом у здрављу и догодине.

У времену бербе једне године десила се смрт очког учитеља Павла кога је сва Оча ожалила,⁶⁹ а друге године полазак Симе Недељковића⁷⁰ са синовима у Јерусалим.⁷¹ Овај полазак на мене је јако упливисао. Сима је био трговац, богат човек и дугогодишњи коцабаша очки,⁷² од свакога поштован.

На дан поласка свог дође Сима у конак дечански код калуђера и замоли да пођу у цркву с њим ради молитве за пут, па кад је и с тим било готово, Сима изађе пред црквом, гди се већ била сва Оча искупила, он

⁶⁸ Кондиром.

⁶⁹ Као оснивача великохочке школе Петар Костић означава старошколца Алексу Н. из Ђаковице. Милош Велимировић у једном свом објављеном тексту као оснивача школе именује Павла Алексића, за кога наводи да је преминуо 1864. године. Великохочки учитељ Павле Алексић је 17. 5. 1864. потписао молбу житеља Велике Хоче митрополиту српском Михаилу којом је мољена помоћ за цркву и школу; такође се налази и на списку пренумераната књиге *Плач Старе Србије* архимандрита Серафима Ристића из исте године. У поменутој молби Хочани наводе да су цркву и школу „поновили“ пре седам година, односно 1857. године. Дакле, школа у Великој Хочи је поменуте године обновила рад, те је можда учитељ Ђаковац кога Костић помиње њен први учитељ. Није искључено ни да је Костић презиме учитеља Алексића грешком узео за име. П. Костић, *Просветно-културни живот*, 33; М. Велимировић, *нав. дело*, 116–117; С. Ристић, *Плач Старе Србије*, Земун 1864, списак пренумераната; М. Менковић, *нав. дело*, 42; АС, МПс–П, 1864, Ф. 11, Р. 1657, Општина Велика Хоча, митрополиту Михаилу, 4/16. 5. 1864.

⁷⁰ Сима Недељковић, великохочки коцабаша, потписао је заједно с учитељем Павлом Алексићем и Хочанима Дамјаном Трифуновићем, Пером Мицићем и Луком Димићем молбу митрополиту српском Михаилу маја 1864. којом је мољена помоћ за цркву и школу. Недељковић, као хочки коцабаша, налази се и на списку пренумераната књиге *Плач Старе Србије* архимандрита Серафима Ристића. По Браниславу Нушићу опстанак Велике Хоче као потпуно српског села до последње четвртине 19. века била је последица највише Недељковићевог залагања и залагања Ђорђа Вукашиновића. По истом аутору, Недељковић је преминуо 1866. или 1867. године. С. Ристић, *Плач Старе Србије*, списак пренумераната; Б. Нушић, *нав. дело*, 560; АС, МПс–П, 1864, Ф. 11, Р. 1657, Општина Велика Хоча, митрополиту српском Михаилу, 4/16. 5. 1864.

⁷¹ На јерусалимској икони Симе Недељковића која се чува у кући породице Спасић у Великој Хочи стоји запис: *Симеон Неделковић поклоник Христовог гроба 1865*. М. Менковић, *нав. дело*, 91.

⁷² Коцабаша – првак међу старешинама у селу или махале у вароши, кмет. У 19. веку постојале су и нахијске коцабаше, које су пред властима представљале хришћанску заједницу једне нахије. Односно, коцабаша је био представник заједнице пред властима. У овом случају ради се о старешини села Велика Хоча. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 1, 319; М. Јагодић, *нав. дело*, 9, 15–17.

тада извади кесу с новцима, окрену се к народу и рече: Браћо, ја сам вам био до сада коцабаша, па може бити да сам кога уврједио, зато молим да ми опрости, а ако има који да му шта дугујем да се јави да му платим, да не би с дугом ишао на Божи гроб. Па пошто је и неке сиромашке даривао Сима са синовима Томом и Спасом пође за Јерусалим, праћен многим сељацима до Суге Реке.

Но, сем овог бављења у Очу, ја сам и доцније више пута пролазио кроз Очу и ту коначаво; од којих путова један је био 1870. године, када је била изашла наредба да сви манастири плаћају данак држави на све земље које се у ферманима спомињу, па и оне које су Арнаути одузели.⁷³ Због тога дечански, пећски и девички калуђери и пећски прота⁷⁴ пођу у Призрен, па и ја с њима, и дођемо у Очу на конак. Но, пре поласка из Очеознамо да се ту у околини налази чувени хајдук Цуфа Арнаутин из Затрића са већим бројем арнаутских цубова.⁷⁵ И збиља ово се обистинило истога јутра, тиме што је Цуфа напао призренске трговце Петроногиће и Мачкиће⁷⁶ и опљачкао их до голе душе, те се ови поново врате у Очу и нама то јаве.

Ово нас забрине али се нијесмо смјели показати забринути, једно од самих Очана, друго од наших арнаутских војвода манастирских⁷⁷ а треће

⁷³ Османска администрација је 1870/1871. завела нови систем књижења имања, те су манастири морали да добију нове исправе за своја имања. Изгледа да је порез морао да се плати и на имања узурпирана од стране локалних Албанаца, која су само формално-правно, али не и фактички били манастирски поседи, те је М. Велимировић ово укњижавање описао као вид фискалног насиља. М. Шакота, *Дечанска ризница*, 71–72.

⁷⁴ Крајем шездесетих и током седамдесетих година 19. века пећки протојереј био је Стефан Петровић Дашић (1820–1895). Овај свештеник је, као и Дели Костадин, ван вароши ишао под оружјем и вредно и храбро заступао интересе српске заједнице. Н. Савић, *Пећ, манастир Патријаршија и Високи Дечани*, Голуб, лист за српску младеж 4–11 (1882) 173–174; М. Велимировић, *нав. дело*, 117; М. Милојевић, *Путопис*, књ. 3, 5; *Цариградски гласник*, бр. 13 (13. 4. 1895) 4, 8.

⁷⁵ Цубови, од цуб – хајдук, одметник. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 2, 426.

⁷⁶ Патрногићи и Мачкини били су богате српске призренске породице у 19. веку. М. Чемерићић, *нав. дело*, књ. 2, Београд 2003, 184, 186.

⁷⁷ Манастирске војводе били су најмљени манастирски чувари Арбанаси, који су за стан, храну и плату штитили манастир и калуђере. Пећку патријаршију, Дечане и Девич чували су арбанашке војводе са наслоном на оружану подршку својих села и племена, а своју дужност сматрали су чашћу која их је истичала над суседима. По П. Костићу војводе су бирали сељаци села Дечана, наизменично из сваке махале, а по споразуму и из једне махале. Приказујући историју манастирских војвода у Метохији и Дреници Марк Краснићи је идеализовао и преувеличао њихову улогу у очувању храмова, пропуштајући да прикаже негативне стране војводске институције. Поред тога, засновао је део свог рада о дечанским војводама на породичном предању вишедеценијског војводе Салиха Русте. По тој традицији дечанске војводе биле су наследне

и од самог нашег оружја. И ми, иако смо могли обићи овај пут ђаковачким путем, ипак се ријешисмо да идемо овијем путем, на коме се Цуфа већ био показао. И пођемо.

Када смо изашли на брдо више Зочишта а ми заиста угледамо Цуфу и његово друштво код неки церова с десне стране пута, Тада калуђер дечански Дели Костадин,⁷⁸ који је био по одијелу као прави јаничар-ага, рече осталом друштву да иду без бриге, а он сврати управо Цуфи. Па кад је дошао код њега устави коња и поздрави га турски са „селама-алећ“, на шта добије одпоздрав од Цуфе „алећиму селам“⁷⁹

Сам овај поздрав представио је Дели Константина као Турчина,⁸⁰ а по ођелу такав је и био и носио је сабљу. Затим се са Цуфом мало разговарао и дошао к нама, и ми одемо на миру у Призрен.

Пошто смо били у Призрен, Цуфа је сазнао право стање и чекао је наш повратак на Белију код Швања, вребајући на сва три прелаза преко Дрима, Рогову, Швањ и Геђу. Но ми ударимо горњим путем преко Ораовца и Ждрела за Пећску нахију и дођемо код цркве будисавачке⁸¹ сви заједно; одакле смо се разишли за Дечани, Пећ, Девич и тако се вратили здраво.

и вековима их је давала једна породица. Сачувани савремени извори оповргавају предање о наследности достојанства, јер показују да су се у првој половини 19. века војводе често смењивале, а притом нису биле ни из истих села. И. Јастребов наводи да су се приликом избора за војводу у Дечанима дешавали међусобни сукоби арбанашких племена и села, а такође су кандидати за војводску службу умели претити, уцењивати и злостављати манастирско братство. Поред тога, сваки избор војводе окупљао је у Дечанима приличан број Арбанаса, који су већајући о избору живели о манастирском трошку, што је економски погађало Дечане. М. Крснојић, *Manastirske vojvode u Kosovsko-metohijskoj oblasti*, Glasnik Muzeja Kosova i Metohije 3 (1958) 107–128; М. Барјактарев, *Чувари (туђих) богомоља (манастирски војводе)*, Новопазарски зборник 20 (1996) 131–136; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 65–66, 398, 403, 413, иста, *Дечански фермани*, 82, 105–106, 142; И. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, 87–88.

⁷⁸ Калуђер Дели Костадин пре замонашења био је мирски свештеник, а мирско име било му је Коста. Био је син призренског свештеника Васе Подгоричанина. По очевој смрти наследио је његову парохију у Призрену, а једно време био је и парох села Љубижде. Петар Костић наводи да није имао свештеничке ни хришћанске врлине, али да је био одважан и неустрашив. Увек је носио оружје и јахао бесне коње. Пошто је обудовео, замонашио се у Дечанима, где је као калуђер и преминуо. Судећи по овој анегдоти, ни након замонашења није оставио оружје и није се одрекао јахања бесних коња. П. Костић, *Црквени живот*, 51, 59.

⁷⁹ Муслимански поздрав и отпоздрав. Г. Елезовић, *нав. дело*, књ. 2, 216–217.

⁸⁰ Муслимана.

⁸¹ Црква Преображења Господњег у Будисавцима. Обновљена је у 16. веку, међутим, поново је разорена па је обновљена 1874. године. Сада је манастир. М. Ивановић, *Споменици и разарања*, 169; И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 50.

Вино подримско извози се на све стране: за Скадар, Полимље, Нови Пазар и Сјеницу. Но Дечанци никада своје вино нијесу продавали, већ су га трошили у манастир дочеку[ју]ћи госте из разних крајева српских, који су Дечани јако посјећивали у групама од по 100-200 душа, па и више. Оваких поклоника долазило је од 10-15 група преко љета и све их је мр дочекивао о своме трошку, држећи их по 3-4 дана;⁸² одакле су се враћали као поклоници Св. Краља и хаџије дечанске, напојени љубављу према светом и племенитом задатку српском, каквом су могли само Дечанци своје госте да напоје.⁸³

Своје госте Дечанци су обично сретали с војводом на конак у В[еликој] Очи,⁸⁴ одакле су их пратили до мра. За време мога бављења били су последњи гости из Прилипа, Велеза, Гилана и Пирота.⁸⁵ Од ових у

⁸² Најстарији податак о групној посети поклоника манастиру Високим Дечанима потиче из 1743. године. До краја 18. века био је забележен долазак неколико ходочасничких група из Призрена, Скопља, Београда, манастира Раванице, области Бихор и села Краља. Током 19. века и до почетка 20. века поклоничка путовања великих група постају део традиције, те манастир бива одредиште великих група поклоника, нарочито с простора Брда, Понишавља, Јужног Поморавља те Старе Србије и Македоније. Манастирско гостопримство је у 19. веку постало чувено, а поклоници су називани дечанским хаџијама. Број поклоника из Понишавља и Повардарја почео је да опада након успостављања Бугарске егзархије 1870, а из осталих области од почињања Велике источне кризе и заседања Призренске лиге, када се у манастирској околини зацарила анархија. М. Миљанов, *Живот и обичаји Арбанаса*, ЛМС 230 (1905) 67–68; М. Милојевић, *Путотис*, књ. 3, 2, 4–5, 86, 92, 146; П. Костић, *Црквени живот*, 41–42; Ј. Хаџивасиљевић, *Поклоници Св. Краљу, Црква и живот* 11–12 (1922) 450–453; Т. Станковић, *нав. дело*, 121–122; Т. Вукановић, *нав. дело*, 512–515; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 65–67, 72; Љ. Пузовић, *Манастир Високи Дечани као стециште поклоничких путовања у 18. веку*, *Богословље* 72–2 (2012) 101–104; И. Женарју Рајковић, *нав. дело*, 60; У. Шешум, *Србија и Стара Србија (1804–1839)*, Београд 2017, 404–405.

⁸³ До средине 19. века код Срба су Дечани поред духовног центра постали и национално жариште, а дечанске реликвије постају реликвије националне славе и прошлости. Дечански калуђери из тог периода трудили су се да споје национално и духовно, о чему речито сведочи текст молбе дечанских монаха Ананија и Агатангела митрополиту српском Михаилу из 1851, као и чињеница да су се при ручку који је даван поклоницима и гостима у манастирском конаку поред духовних певале и световне песме, које су уздизале српску прошлост и славу српског народа. С. Ристић, *Дечански споменици*, Београд 1864, 63–76; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 69–70; М. Јагодић, *нав. дело*, 58.

⁸⁴ Петар Костић такође наводи да је ходочаснике спроводио до манастира манастирски војвода. Пратња је представљала вид почаста, али и гаранцију безбедности. Иначе, Костић није поменуо да су војводе ходочаснике дочекивале у Великој Хочи. П. Костић, *Црквени живот*, 42.

⁸⁵ Велешки гости сматрали су се најдарежљивијим приложницима, а и Прилепчани су често посећивали манастир. К. Шапкар, *Описание на град Прилеп и околностит му*, Читалище 3 (1872) 173; Ј. Хаџивасиљевић, *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у 19. веку (до Српско-турских ратова 1876. и 1877-1878)*, Београд 1928, 86; У. Шешум, *Србија и Стара Србија*, 404.

Пироту има и данас добри домаћина и угледни трговаца, као што су Танча Ђорђевић-Куклић,⁸⁶ а добри трговац Стојан Божиловић-Бели⁸⁷ био је дечански епитроп и тиме се поносио као највећим одликовањем, те тако и Тана Поп Крстић ећим.⁸⁸ И сви они и данас⁸⁹ чувају као успомену иконе мџа Дечана, Св. Краља и Св. Јелене⁹⁰ у својим домовима.

Другом приликом када сам путовао на Очу за Призрен са пратиоцем Крстом Гошићем из Пећи, па када смо били близу Зочишта чујемо бубњеве и зурле. Мислили смо да је то нека свадба, но, када дођемо у село угледамо до самог пута на ширини⁹¹ нову чесму и на њој пуштену воду која тек што је била протекла. Код чесме било се скупило доста сељака и очекивала другу групу, која је била отишла у брдо и воду пуштала, коју су пратиле свирке и гочеви. А један чесмација био је стајао код чесме и на покровцу купио бакшише. Мене⁹² тада напомену Крста да би ред био да и ми дамо бакшиш мајсторима јер смо први дошли на ову чесму, па биће то и сељацима мило; и обојица се скинемо с коња и честитамо нову чесму, па и мајсторима дам мало бакшиша.⁹³

⁸⁶ Танча Ђорђевић Куклић (1860–1939) био је пиротски трговац, одборник, председник Пиротске општине и народни посланик. М. Ђенић, *Ђорђевић, Танча*, Српски биографски речник 3, Д–З, Нови Сад 2007, 586.

⁸⁷ Стојан Божиловић Бели (1838–1903) био је угледни и богати пиротски трговац. Т. Карановић, М. Савић, *Стојан Бели Божиловић, грађански дух Пирота*, каталог изложбе, Пирот 2008, 6–8.

⁸⁸ Атанасије Тана Поп Крстић је био члан угледне пиротске свештеничке породице. Рођен је почетком 19. века, а у младости је од турских лекара у Пироту изучио „хећимлук“, односно вештину лечења, те му отуда потиче надимак. Доживео је веома дубоку старост. Б. Лиличи, *Историја Пирота и околине*, део 1, *Пирот у периоду турске власти 1804–1878*, Пирот 1994, 188.

⁸⁹ Пре ове, у тексту се налази једна прецртана реч.

⁹⁰ У другој половини 19. века и првој половини 20. века дечански монаси су прибавили и донели у манастир неколико бакрорезних плоча које су представљале манастир, Св. Краља и заједнички портрет Св. Краља и Св. Јелене, те су иконе које Велимировић помиње вероватно били бакрописни отисци. На последњу претпоставку упућује такозвана икона манастира Дечана. Изгледа да су бакрописне отиске поклањали или продавали поклоницима. Под османском влашћу развио се култ Свете Јелене Дечанске, за коју се веровало да је сестра Стефана Дечанског. Предање о краљевој сестри Св. Јелени среће се у Троношком родослову из 18. века. Веровало се да је светитељка сахрањена испод мањег каменог саркофага у Дечанима и да се као света објавила крајем 17. века и спасла манастир од преобраћања у џамију. У 19. веку се веровало да исцељује нероткиње. М. Милојевић, *Путотис*, књ. 3, 15, 63, 85, 97–98, 102; М. Миљанов, *нав. дело*, 68–70; М. Шаkota, *Дечанска ризница*, 59, 212–213; И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 177.

⁹¹ Изгледа да се не ради о микротопониму, већ да *ширина* означава проширење пута.

⁹² Пре ове речи једна је прецртана.

⁹³ Подаци о Крсти Гошићу и чесми нису пронађени.

Овај поступак виђело се да је код сељака добро примљен, те после нашег кратког одмора, када смо пошли, сви нам рекоше „Улан бар“ – срећан пут.

Опис Подрима да завршим најдебљим дрветом које сам у њој видео, а то је бријест на увиру реке Ретимштице у Топлу-у, о коме се каже да је под њиме Душан седео, поред ког имају још два мања бријеста – „Зојски брестови“.

Овакве дебљине дрвета живог нема ваљда у свој Старој Србији сем једног у Зети, а то је бријест Баштића?

4. августа 1903. г.
Пирот.

Поп М. Велимировић

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ) [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti (ASANU)]

- Историјска збирка 14.220/II-7 [Istorijska zbirka 14.220/II-7]

Архив Србије (АС) [Arhiv Srbije (AS)]

- Министарство иностраних дела – Благајничко одељење (МИД–БО) [Ministarstvo inostranih dela – Bлагaјничко одељење (MID–BO)]

- Министарство просвете – Просветно одељење (МПс-П) [Ministarstvo prosvete – Prosvetno odeljenje (MPs-P)]; Министарство просвете – Црквено одељење (МПс-Ц) [Ministarstvo prosvete – Crkveno odeljenje (MPs-C)];

- Митрополија Београдска (МБ) [Mitropolija Beogradska (MB)];

Извори – Primary Sources

Дечанац С., *Призрен*, Браство 2 (1888) 30–84. [Dečanac S., *Prizren*, Brastvo 2 (1888) 30–84]

Ивановић М., *Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохију XIV–XIX/XX век*, Косовско-метохијски зборник 2 (1998) 13–36. [Ivanović M., *Natpisi i ornamenti na nadgrobnim pločama, ikonama i zvonima srpskih crkava na Kosovu i Metohiji XIV–XIX/XX vek*, Kosovsko-metohijski zbornik 2 (1998) 13–36]

Јастребов И., *Стара Србија и Албанија, забелешке с путовања*, Београд 2018. [Jastrebov I., *Stara Srbija i Albanija, zabeleške s putovanja*, Beograd 2018]

Јуришић Г., *Дечански првенац*, Нови Сад 1852. [Jurišić G., *Dečanski prvenac*, Novi Sad 1852]
Календар са шематизмом Књажевства Србије 1875–1879. [Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije 1875–1879]

Марковић М., *Моје успомене*, Београд 1906. [Marković M., *Moje uspomene*, Beograd 1906]

Милојевић М., *Путопис дела праве (Старе) Србије*, књ. 2, Београд 1872. [Milojević M., *Putopis dela prave (Stare) Srbije*, књ. 2, Beograd 1872]

Милојевић М., *Путопис дела праве (Старе) Србије*, књ. 3, Београд 1877. [Milojević M., *Putopis dela prave (Stare) Srbije*, књ. 3, Beograd 1877]

Миљанов М., *Живот и обичаји Арбанаса*, Летопис Матице српске 230 (1905) 41–79. [Miljanov M., *Život i običaji Arbanasa*, Letopis Matice srpske 230 (1905) 41–79]

Нушић Б., *С Косова на сиње море, белешке с пута кроз Арбанасе 1894. године*, Коло 3–9 (1902) 557–562. [Nušić B., *S Kosova na sinje more, beleške s puta kroz Arbanase 1894. godine*, Kolo 3–9 (1902) 557–562]

Опширни попис Призренског санџака из 1571. године, прир. Т. Катић, Београд 2010. [Opširni popis Prizrenskog sandžaka iz 1571. godine, прир. Т. Katić, Beograd 2010]

Протокол писама Општине Пећке 1870–1880, прир. Ј. Пејин, М. Петровић, Приштина–Београд 1992. [Protokol pisama Opštine Pečke 1870–1880, прир. Ј. Pejin, М. Petrović, Priština–Beograd 1992]

Ристић С., *Дечански споменици*, Београд 1864. [Ristić S., *Dečanski spomenici*, Beograd 1864]

Ристић С., *Плач Старе Србије*, Земун 1864. [Ristić S., *Plaç Stare Srbije*, Zemun 1864]

Савић Н., *Пећ, манастир Патријаршија и Високи Дечани*, Голуб, лист за српску младеж 4–11 (1882) 169–174. [Savić N., *Peć, manastir Patrijaršija i Visoki Dečani*, Golub, list za srpsku mladež 4–11 (1882) 169–174]

Срећковић П., *Путничке слике*, Летопис Матице српске 130 (1882) 12–35. [Srećković P., *Putničke slike*, Letopis Matice srpske 130 (1882) 12–35]

Станковић Т., *Путне белешке по Старој Србији 1874–1893*, Београд 1910. [Stanković T., *Putne beleške po Staroj Srbiji 1874–1893*, Beograd 1910]

Тајна мисија пиротског проте Милоша Велимировића по европској Турској 1909. године, прир. И. Николић, Гласник Одјелења друштвених наука ЦАНУ 9 (1995) 131–139. [*Tajna misija pirotskog prote Miloša Velimirovića po evropskoj Turskoj 1909. godine*, prir. I. Nikolić, Glasnik Odjeljenja društvenih nauka CANU 9 (1995) 131–139]

Новине – Newspapers

Пастир, лист за науку и књижевност духовног садржаја 19–3 (1870). [*Pastir, list za nauku i književnost duhovnog sadržaja* 19–3 (1870)]

Цариградски гласник (1895). [*Carigradski glasnik* (1895)]

Литература – Secondary Works

Краснићи М., *Манастирске војводе у Косовско-метохијској области*, Гласник Музеја Косова и Метохије 3 (1958) 107–127.

Краснићи М., *Ораховач, антропогеографска монографија варошице*, Приштина 1957.

Антић Г., *Велимировићи, (књижевна баштина)*, Андријевица–Земун 1996. [Antić G., *Velimirovići, (književna baština)*, Andrijevića–Zemun 1996]

Барјактаревић М., *Чувари (туђих) богомоља (манастирски војводе)*, Новопазарски зборник 20 (1996) 131–136. [Barjaktarević M., *Čuvari (tuđih) bogomolja (manastirski vojvode)*, Novopazarski zbornik 20 (1996) 131–136]

Букумирић М., *Из ономастике јужне Метохије*, Ономатолошки прилози 5 (1984) 413–603. [Bukumirić M., *Iz onomastike južne Metohije*, Onomatološki prilozi 5 (1984) 413–603]

Велика Хоча, бисер Метохије (Velika Hoča, the pearl of Metohija), ур. М. Менковић, Београд 2003. [*Velika Hoča, biser Metohije (Velika Hoča, the pearl of Metohija)*, ur. M. Menković, Beograd 2003]

Велимировић М., *Манастир Високи Дечани, њихов просветни утицај у Подримљу, Полимљу и Зети*, Просветни гласник 17 (1897) 112–117. [Velimirović M., *Manastir Visoki Dečani, njihov prosvetni uticaj u Podrimlju, Polimlju i Zeti*, Prosvetni glasnik 17 (1897) 112–117]

Велимировић М., *Плење Васојевичко*, прир. Р. Делегић, Андријевица–Комови 2003. [Velimirović M., *Pleme Vasojevičko*, prir. R. Deletić, Andrijevića–Komovi 2003]

Витошевић К., *Велика Хоча*, Приштина 1995. [Vitošević K., *Velika Hoča*, Priština 1995]

Војводић В., *Из књижевне историје и просвете*, Кикинда 1989. [Vojvodić V., *Iz književne istorije i prosvete*, Kikinda 1989]

Вукановић Т., *Енциклопедија народног живота, обичаја и веровања у Срба на Косову и Метохији, VI век – почетак XIX века*, Београд 2001. [Vukanović T., *Enciklopedija narodnog života, običaja i verovanja u Srba na Kosovu i Metohiji, VI vek – početak XIX veka*, Beograd 2001]

Вулевић М., *Незнано гробље прота М. Велимировића*, Стварање, лист за књижевност и уметност 47 (1992) 461–467. [Vulević M., *Neznano groblje prota M. Velimirovića*, Stvaranje, list za književnost i umetnost 47 (1992) 461–467]

Гојковић Н., *Грађа за проучавање старих камених мостова и аквадуката у Србији, Македонији и Црној Гори*, Београд 1961. [Gojković N., *Građa za proučavanje starih kamenih mostova i akvadukata u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori*, Beograd 1961]

- Ђенић М., *Ђорђевић, Танча*, Српски биографски речник 3, Д–З, Нови Сад 2007, 586. [Ђенић М., *Ђорђевић, Танча*, Српски биографски реџник 3, Д–З, Нови Сад 2007, 586]
- Ђорђевић В., *Историја Српско-бугарског рата 1885*, књига 2, од Сливнице до Пирота, Београд 1908. [Ђорђевић В., *Istorija Srpsko-bugarskog rata 1885*, knjiga 2, od Slivnice do Pirota, Beograd 1908]
- Елезовић Г., *Речник косовско-метохишког дијалекта*, св. 1–2, Приштина 1998. [Elezović G., *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta*, sv. 1–2, Priština 1998]
- Ердељановић Ј., *Поп Милош Велимировић, По Скадарском језеру, Дело, св. за Септембар 1894, с. 430–447*, Просветни гласник (1895) 40–41. [Erdeljanović J., *Pop Miloš Velimirović, Po Skadarskom jezeru, Delo, sv. za Septembar 1894, s. 430–447*, Prosvetni glasnik (1895) 40–41]
- Женарју Рајовић И., *Црквена уметност XIX века у Рашко-призренској епархији (1839–1912)*, Београд 2016. [Ženarju Rajović I., *Crkvena umetnost XIX veka u Raško-prizrenskoj eparhiji (1839–1912)*, Beograd 2016]
- Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен–Београд 1987. [*Zadužbine Kosova, spomenici i znamenja srpskog naroda*, Prizren–Beograd 1987]
- Зарковић Б., *Хотачка метохија, први хиландарски посед у Србији*, Лепосавић–Косовска Митровица 2002. [Zarković B., *Hotačka metohija, prvi hilendarski posed u Srbiji*, Leposavić–Kosovska Mitrovica 2002]
- Ивановић М., *Метохија, споменици и разарања*, Нови Сад–Београд 2013. [Ivanović M., *Metohija, spomenici i razaranja*, Novi Sad–Beograd 2013]
- Јагодић М., *Србија и Стара Србија (1839–1868), наслеђе на југу*, Београд 2016. [Jagodić M., *Srbija i Stara Srbija (1839–1868), nasleđe na jugu*, Beograd 2016]
- Карановић Т., Савић М., *Стојан Бели Божиловић, грађански дух Пирота*, каталог изложбе, Пирот 2008. [Karanović T., Savić M., *Stojan Beli Božilović, građanski duh Pirota*, katalog izložbe, Pirot 2008]
- Костић П., *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у 19. и почетком 20. века (са успоменама писца)*, Скопље 1933. [Kostić P., *Prosvetno-kulturni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u 19. i početkom 20. veka (sa uspomena pisca)*, Skoplje 1933]
- Костић П., *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX. веку (са успоменама писца)*, Београд 1928. [Kostić P., *Crkveni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u XIX. veku (sa uspomena pisca)*, Beograd 1928]
- Лилић В., *Историја Пирота и околине, део 1, Пирот у периоду турске власти 1804–1878*, Пирот 1994. [Lilić V., *Istorija Pirota i okoline, deo 1, Pirot u periodu turske vlasti 1804–1878*, Pirot 1994]
- Љушић Р., *Вујкина врата, хроника подгорског села Исток*, први део, Београд 2011. [Ljušić R., *Vujkina vrata, hronika podgorskog sela Istok*, prvi deo, Beograd 2011]
- Николић В., *Велимировић Милош*, Српски биографски речник 2, В–Г, Нови Сад 2006, 118–119. [Nikolić V., *Velimirović Miloš*, Српски биографски реџник 2, В–Г, Нови Сад 2006, 118–119]
- Новаков А., *Српске светиње Шар-планине, Призрена и околине*, Нови Сад 2019. [Novakov A., *Srpske svetinje Šar-planine, Prizrena i okoline*, Novi Sad 2019]
- Пајкић П., *Цркве у Великој Хочи*, Старине Косова и Метохије 2–3 (1963) 157–196. [Pajkić P., *Crkve u Velikoj Hoci*, Starine Kosova i Metohije 2–3 (1963) 157–196]
- Пешикан М., *Из историјске топонимије Подримља*, Ономатолошки прилози 2 (1981) 1–92. [Pešikan M., *Iz istorijske toponimije Podrimlja*, Onomatološki prilozi 2 (1981) 1–92]
- Пешикан М., *Стара имена из Доњег Подримља*, Ономатолошки прилози 7 (1986) 1–119. [Pešikan M., *Stara imena iz Donjeg Podrimlja*, Onomatološki prilozi 7 (1986) 1–119]

Пузовић Љ., *Манастир Високи Дечани као стециште поклоничких путовања у 18. веку*, Богословље 72–2 (2012) 92–104. [Puzović Lj., *Manastir Visoki Dečani kao stecište pokloničkih putovanja u 18. veku*, Bogoslovlje 72–2 (2012) 92–104]

Срећковић П., *Синан паша*, Београд 1865. [Srećković P., *Sinan paša*, Beograd 1865]

Трпић-Призренац В. [Костић П.], *Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини*, Београд 1880. [Трпић-Prizrenac V. [Kostić P.], *Miloš S. Milojević u Prizrenu i njegovoj okolini*, Beograd 1880]

Урошевић Т., *На својој бразди, светле слике свештеничке из Епархије нишке од 1879–1929. г.*, књ. 2, Ниш 1933. [Urošević T., *Na svojoj brazdi, svetle slike sveštениčke iz Eparhije niške od 1879–1929. g.*, knj. 2, Niš 1933]

Филиповић М., *Различита етнолошка грађа*, Београд 1967. [Filipović M., *Različita etnološka građa*, Beograd 1967]

Филиповић М., *Хас под Пауштриком*, Сарајево 1958. [Filipović M., *Has pod Paštrikom*, Sarajevo 1958]

Хацивасилјевић Ј., *Поклонци Св. Краљу*, Црква и живот 11–12 (1922) 449–453. [Hadživasiljević J., *Poklonici Sv. Kralju*, Crkva i život 11–12 (1922) 449–453]

Хацивасилјевић Ј., *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у 19. веку (до Српско-турских ратова 1876. и 1877–1878)*, Београд 1928. [Hadživasiljević J., *Prosvetne i političke prilike u južnim srpskim oblastima u 19. veku (do Srpsko-turskih ratova 1876. i 1877–1878)*, Beograd 1928]

Цвијић Ј., *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, Сабрана дела, књ. 12, Београд 1996. [Cvijić J., *Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije*, Sabrana dela, knj. 12, Beograd 1996]

Ценић В., *Часописи Јужне Србије на раскрсници XIX и XX столећа*, Врање 1982. [Cenić V., *Časopisi Južne Srbije na raskrsnici XIX i XX stoleća*, Vranje 1982]

Чемерикић М., *Призрен и околина 1019–1941*, књ. 1, Београд 2003. [Čemerikić M., *Prizren i okolina 1019–1941*, knj. 1, Beograd 2003]

Шакота М., *Дечанска ризница*, Београд 1984. [Šakota M., *Dečanska riznica*, Beograd 1984]

Шакота М., *Дечански фермани*, Манастир Високи Дечани 2017. [Šakota M., *Dečanski fermeni*, Manastir Visoki Dečani 2017]

Шапкаров К., *Описание на град Прилеп и околностит му*, Читалище 3 (1872) 167–176, 427–433. [Šapkarov K., *Opisanie na grad Prilep i okolnosit mu*, Čitalište 3 (1872) 167–176, 427–433]

Шешум У., *Србија и Стара Србија (1804–1839)*, Београд 2017. [Šešum U., *Srbija i Stara Srbija (1804–1839)*, Beograd 2017]

Шешум У., *Улога Јашар-паше Џинолија у разарању српских сакралних споменика на Косову (Пример уласка предања у историографију)*, Зборник Матице српске за друштвене науке 168–4 (2018) 849–872. [Šešum U., *Uloga Jašar-paše Džinolja u razaranju srpskih sakralnih spomenika na Kosovu (Primer ulaska predanja u istoriografiju)*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke 168–4 (2018) 849–872]

Uroš ŠEŠUM

**PODRIMA,
FROM THE WRITINGS OF PRIEST MILOŠ VELIMIROVIĆ**

Summary

The life of the Serbian population in Old Serbia was marked by the pressure of their Albanian neighbors in the second half of the 19th century. This pressure also left an imprint on this entire period in Podrimlje, the micro-region of Metohija. The Albanian pressure resulted in a change of the ethnic and religious image of numerous settlements to the detriment of Orthodox Serbs. The emigration of Serbs also implied the collapse or destruction of Orthodox churches and other material traces of Serbian medieval statehood.

The published text of Miloš Velimirović is based on his memories of his stay in Podrimlje in the 1860s, when he studied at the Dečani monastery. It contains information on settlements, onomastics, ethnic distribution, churches, monasteries, and their remains, as well as the customs and lifestyle of the suburban Serbs. Given that very few narrative sources are preserved about the past of the Serbs in this area before the last quarter of the 19th century, this source is a valuable testimony to local history as well as the history of Old Serbia as a whole. Based on the prepared source, one obtains knowledge about the existence of hitherto unknown churches and monasteries, which Velimirović saw and described, and whose trace completely disappeared by the end of the 19th century. It can also be used to trace the change of the religious and ethnic structure of settlements in the micro-regions of the Podrimlje region in the second half of the 19th century.

Чланак примљен: 24. 03. 2020.

Чланак кључно прихваћен за објављивање: 20. 07. 2020.

Биљана СТОЈИЋ
Историјски институт
Београд

ДИПЛОМАТСКИ КОНТАКТИ СРБИЈЕ/ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПОРТУГАЛИЈЕ (1882–1924)

Анстракт: У раду су приређена и анализирана четири документа из фонда *Sérvia* (Србија) похрањеног у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Португалије у Лисабону (Arquivo Diplomático do Ministério das Relações Exteriores). Фонд садржи 42 документа који се односе на период 1882–1924. У питању је протоколарна дворска кореспонденција која садржи писма суверена у којима су се међусобно обавештавали о важним династичким и политичким променама у својим државама. Приређена документа су датирана у 1882., 1903., 1912. и 1924. Издвојили смо ова четири јер сведоче не само о почецима дипломатских контаката између Србије и Португалије већ нам на најбољи начин дају рефлексiju историјског развоја и крупних политичких промена кроз које су државе прошле на прелому два века. Први приређени документ је датиран у 1882. и представља најстарије сведочанство о успостављеним дипломатским односима између династија Обреновић и Браганца; други, који датира из 1903. прво је писмо размењено након династичке смене у Србији; трећи документ из 1912. сведочи о континуитету односа двеју држава након проглашења португалске републике 1910., док четврти, датиран у 1924. годину, садржи вест о рођењу краљевића Петра и уједно је последњи документ из овог фонда. У склопу уводне студије дат је кратки преглед историје српско-португалских дипломатских односа кроз призму целокупног фонда *Sérvia*, грађе посланства Краљевине Југославије у Лисабону из Архива Југославије и за дату тему релевантне историографске литературе и периодике.

Кључне речи: Србија, Југославија, Португалија, краљ Милан Обреновић, краљ Петар Карађорђевић, краљ Александар, дом Луиш I, дом Карлос I, дом Мануел II.

Abstract: Four documents from the *Sérvia* (Serbia) fund kept in the Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Portugal in Lisbon (Arquivo Diplomático do Ministério das Relações Exteriores) are presented and analysed in the paper. The fund contains 42 documents concerning the 1882–1924 period. This is protocol court correspondence which contains the letters of sovereigns, whereby they informed each other about important dynastic and political changes in their respective states. The documents are dated 1882, 1903, 1912 and 1924. We singled out only these four documents as they testify not only to the beginnings of the diplomatic contacts between Serbia and Portugal, but are also the best reflection of the historical development and

* biljana.stojic@iib.ac.rs